

AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU TARİHİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

ADNAN SADIK ERZİ

I.

KİTÂB-I DEDE KORKUT HAKKINDA NOTLAR

§ 1. Akkoyunluların cediti "Bisût,, (Bî - sût)ve "Basat,, . — § 2. Kitâb-ı Dede Korkut ve Bektâşiler. — § 3. Akkoyunlu beyi Tur Ali ve Kan Turalı.— § 4. Dede Korkut ve Osmanlılar.

Yegâne nushası XIX. asrın ilk yıllarından itibaren ilim âlemince tanınan ve hakkında geniş ölçüde neşriyat yapılan *Kitâb-ı Dede Korkut*'un, pek yakında Vatikan Ktp. Türkçe yazmaları arasında (Nr. 102) yeni bir nushasının bulunması ¹ ve bilinen 12 hikâyeden 6'sını ihtiva eden bu nushanın, Prof. Ettore Rossi tarafından uzun bir mu-kaddime ve tam bir İtalyanca tercüme ile neşri ², hiç şüphesiz, bu mevzûda şimdiye kadar yapılan tedkiklerin ³ inkişafına yardım ede-

¹ Ettore Rossi, *Un nuove manoscritto del "Kitâb-i Dede Qorqut"*. Rivista degli Studi Orientali 25 (1950) 34-43.

² Ettore Rossi, *Il "Kitâb-ı Dede Qorqut". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz*. Tradotti e annotati con "Facsimile" del Ms. Vat. Turco 102. Città del Vaticano : Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952. 364 S. 80=Studi e Testi 159 (Parte I. Introduzione 1-95, Parte II. Traduzione dei dodici racconti del Libro Dede Qorqut 96-228, Parte III. 1. Facsimile del Vaticano Turco 102 fol. 58-106, 229-325, Parte III. 2. Correzioni proposte per il testo di Vat. Turco 102, 326-329, Parte IV. Glossario e indici 331-362).

³ Bu tedkiklerin bibliyografyası Orhan Şaik Gökyay (Bk. *Dede Korkut*. İst. 1938, II-XVI) ve tamamlanmış olarak E. Rossi (*Kitâb-ı Dede Qorqut*, 1-11) tarafından yapılmıştır. Fakat her iki bibliyografyada da bazı noksanlıklar göze çarpmaktadır. Msl. M. A. Czaplicka'nın *The Turks of Central Asia in History and at the Present Day* adlı eserinde (Oxford 1918, 225) İngilizce olarak adını kaydettiği—aslında rusça olan—şu yazı her iki bibliyografyada da yoktur: V.V. Velyaminoff - Zernoff, *St. Khor-khut's Grave along Syr-Daria*. Transaction (Trudi) of the Eastern Section of the Imperial Russian Archaeological Society 4 (Petrograd 1859) 283-84. J. Castagné de, yine adı geçen bibliyografyalarda yer almayan "*Magie et exorcisme chez les Kazak-*

cek ve yeni araştırmalara yol açacaktır ⁴.

Aşağıda, bu müstakbel araştırmalarda malzeme olarak kullanılabilir bazı tarihî kayıtlar neşredilecek, ayrıca, Prof. E. Rossi'nin Kan Turalı hikâyesinin tarihî esası mevzûunda ileri sürdüğü fikirler üzerinde durulacaktır.

§ 1. Akkoyunluların cediti "Bîsût" (Bî-süt) ve "Basat"

Ebû Bekr Tahrânî'nin *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* adlı eserinde, Dede Korkut hikâyelerinin Akkoyunlular arasında bilindiğini ve bu hikâyelerde adı geçen kahramanlardan birinin Akkoyunlu hükümdarlarının an'anevi şeceresinde yer aldığını gösteren çok mühim bir kayıt bulunmaktadır. Bu kaydı incelemeden önce *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* ve müellifi hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı görüyoruz :

Ancak eserinin mukaddimesinden künye ve nisbe'sinin Ebû Bekr et-Tahrânî el-İsfahânî olduğunu öğrendiğimiz müellifin hayatı hakkında, muhtelif kaynaklarda herhangi bir bilgiye tesâdüf edilmiyor. Bunun için ancak kendi eserindeki kayıtlarla iktifa etmek zarurî görünüyor. Bu kayıtlardan, Ebû Bekr Tahrânî'nin, Şahruh'un ölümünden sonra (12 Mart 1447) ⁵ Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın ve oğlu Muhammedî Mirza'nın maiyetinde bulunduğu anlaşılıyor. Fakat ne gibi bir vazifede istihdam edildiği öğrenilemiyor. Kaynaklarda onun "Kadı,, unvaniyle anılması, "Kadı-i leşker,, lik vazifesinde bulunabileceğini, ayrıca Cihanşah ile Timur-oğullarından Ebû Saîd arasında 1458 yılı sonunda akdedilen sulh muahedesini ⁶ kendisi yazdığına göre ⁷, münşilik de yapmış olmasını

Kirghizes et autres peuples Turcs orientaux" adlı yazısında (Revue des Etudes Islamiques, 1930, 61 v.d.) Dede Korkut hikâyelerine temas etmiş ve Dede Korkut'un ölümü hakkında bir Kazak-Kırgız rivayetini yayınlamıştır. Maamafih E. Rossi'nin, sonradan bu makaleyi gördüğü anlaşılıyor (Bk. Rivista degli Studi Orientali 27, 1952, 72).

⁴ Burada E. Rossi'nin yeni yazılarına da işaret etmek faydasız olmayacaktır :

Osservazioni preliminari per una edizione critica del Kitâb-ı Dede Qorqut. Rivista degli Studi Orientali 27 (1952) 68-73.

Motivi Biblici e Coranici nel "Kitâb-ı Dede Korkut". 60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (Mélanges Fuad Köprülü). Ankara 1953, 437-441.

⁵ L. Bouvat, *Shahrukh Mirza maddesi*. Encyclopédie de l'Islam IV, 275.

⁶ Bu muahede hakkında bk. Mükrimin Halil Yınanç, *Cihanşah maddesi*. İslâm Ansiklopedisi III, 181.

⁷ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, bizdeki nusha, s. 186. Bu malûmat Ebû Bekr Tahrânî'den naklen Hasan Rumlu'nun *Ahsenü't-tevârih*'inde de vardır (Nür-ı Osmaniye Ktp. Nr. 3317, vrk. 84b - 85a).

hatura getiriliyor. Muahhededen bir yıl önce, 1457 sonbaharında, Cihanşah'ın oğlu Muhammedî Mirza'nın kuvvetleri ile beraber Dâmgan muhasarasına iştirak ettiği zaman, şehirde Ebû'l-Kasım Babur Mirza'nın valisi Emîr Nasreddin Simnânî'nin teslim olması için tavassutta bulunması ⁸ onun bu tarihlerde hayli yaşlı ve itibar sahibi olduğunu gösteriyor.

Ebû Bekr Tahrânî, 867 (1462) yılı vekayii münasebetiyle yine kendisinden bahsediyor ve bu yılın yaz aylarında Şîrâz'da başkaldıran Pîr Budak b. Cihanşah'ı te'dibe giden Muhammedî Mirza'nın ordusuna katıldığını hattâ Şîrâz'ın alınıp alınamayacağı hususunda Hâfız Dîvânî'ndan tefe'ülde bulunduğunu bildiriyor ⁹.

Buna göre onun, Cihanşah'ın mağlûbiyeti ve katlinden sonra (11 Kasım 1467) ¹⁰ Uzun Hasan'ın maiyyetine girdiği tahmin edilebilir. Çünkü Uzun Hasan bu hâdiseyi müteâkib, 7 Şubat 1469'da Ebû Saîd'in katlinden az sonra ¹¹, Yâdigâr Mehmed'i Horasan hükümdarı tayin ederken, bu tayini bildiren menşûru, Ebû Bekr Tahrânî'ye yazdırmıştır ¹². Bu menşûrun bir sureti — Ebû Bekr Tahrânî tarafından yazıldığı bildirilerek — Hüseyin Hirevî'nin yegâne nushası Nûr-ı Osmaniye Ktp. Nr. 4301'de bulunan *Cevâmi'u'l-inşâ* adlı eserine alınmıştır.

Yukarıda zikredilen kayıtlara ilâveten, müellif, mukaddimede ¹³, eserini yazmağa giriştiği sırada “meşâgil-i müzâkerât-ı medâris” den el çektiğini bildirdiğine göre, esasen müderrislik te yaptığını ifade ediyor.

İşte doğrudan doğruya kendi eserinden, Ebû Bekr Tahrânî hakkında edinebildiğimiz malûmat bundan ibarettir.

Müellif, mufassal bir Akkoyunlular tarihi olan eserini, mukaddimede uzun cümlelerle medh ettiği Uzun Hasan Bey'in emriyle 875 yılı sonunda (1471) bitirmiş ve “hem kendi lâkabının hem de

⁸ K. *Diyâr-ı Bekriyye*, 172 ; ayrıca bk. Hasan Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, 77 b.

⁹ K. *Diyâr-ı Bekriyye*, 197.

¹⁰ Mükrimin Halil Yınanç, *İslâm Ansiklopedisi* III, 187.

¹¹ W. Hinz, *Irans Aufstieg zum Nationalstaat im XV. Jahrhundert*. Tevfik Bıyıklıoğlu terc. : *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. Ankara 1948 (=Türk Tarih Kurumu yayınlarından. IV. Seri, No. 5) 46.

¹² Mükrimin Halil Yınanç, *Akkoyunlular maddesi*. *İslâm Ansiklopedisi* I, 260.

¹³ K. *Diyâr-ı Bekriyye*, 6.

Uzun Hasan'ın doğduğu ülkenin adının cüz'-i sânisî Bekr olduğu için" *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* diye adlandırmıştır. Bu adın harfleri de ebced hesabına vurulunca güzel bir tesadüfle 875 tarihi çıkmıştır¹⁴.

Eser, Uzun Hasan Bey'in, Bayındır ve Oğuz Han vasıtasıyla Âdem Aleyhi's-selâm'a kadar uzanan an'anevî şeceresiyle başlamaktadır. Müellif bu şecereye dâhil şahıslar hakkında menkıbevî malûmat vermekte, Pehlivan Bey, Tur Ali Bey ve Fahreddin Kutlu Bey devrinden de kısaca bahsettikten sonra Kara-Yülük Osman Bey'den itibaren çok geniş tafsilât vermektedir. Uzun Hasan devri vekayiine geçince de, araya Irak ve Horasan hâdiseleri, bu arada Timur-oğulları ve Karakoyunlular hakkında fasıllar koymaktadır.

Uzun Hasan'ın bilhassa Karakoyunlularla olan münasebetini ve Cihanşah ile arasındaki savaşları çok geniş bir kadro içinde anlatan, Timur-oğulları vekayiine uzun sahifeler tahsis eden müellif, herhalde haklarında kâfi derecede bilgi edinemediği bazı hâdiselere kısaca temas etmekte, böylece eserde bazan bir nisbetsizlik göze çarpmaktadır. Eser, Uzun Hasan'ın 875 yılında Rûm (Anadolu) seferine çıkmak üzere Kum kışlağından hareketinden ve Azerbaycan'a gelişinden bahseden sahifelerle sona ermektedir¹⁵.

Hondmîr'in ifadesinden, daha XVI. asırda çok nâdir bulunduğu

¹⁴ K. *Diyâr-ı Bekriyye* 6 - 7.

« و بشارت اشارت عليه بنظم و ترتیب احوال دولت هایون و ذکر وقایع و حوادث که از ابتداء طلوع کوکب دولت روز افزونش در عرصه روزگار روی نموده بگوش هوش این بنده حقیق رسیدم از مشاغل مذاکرات مدارس و قبل و قال محافل و مجالس که توجه طلاب و سخن انگیزی اذکیا در هر باب باعث بود متقاعدگشت و روی عزیمت بصوب فرمان واجب الاذعان آورده، بضبط و تحریر آن بدایع و غرایب اشتغال نمود . . . و چون در سال هشتصد و هفتاد و پنج هجری . . . این کتاب محرر و منقح گشت و لفظ بکر هم در لقب محرر جزو ثانی و هم در اسم مملکتی که مولد و منشاء و محل ایالت حضرت صاحبقرانی (Uzun Hasan) است جزو ثانی واقع شده بود، موسوم شد کتاب دیار بگریه که جمع حروف آن از روی حساب هشتصد و هفتاد و پنج است و این نیز از لطایف غیبیه است که بین ترتیب این کتاب ببتفکری و تدبری مؤلف را روی نموده . »

¹⁵ Uzun Hasan'ın bu teşebbüsünden Osmanlı kaynaklarında hiç bahsedilmez. Bununla beraber Ebü Bekr Tahrâni'nin ifadesi diplomatique kaynaklarla teyid edilebilmektedir. Msl. Uzun Hasan 875 yılı Ramazanında Rodos ve Kıbrıs'a gönderdiği mektuplarda (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Nr. E 8344 ve 9662) bu seferden bahsetmekte, hattâ öncü olarak oğlu Zeynel Bey kumandasındaki kuvvetlerin harekete geçtiğinden bahsetmektedir. Bu mektupları yakında neşretmeyi düşünüyoruz. Şimdilik bk. Dr. Selâhattin Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fâtih Sultan Mehmed'in siyasi ve askerî faaliyetleri*. Ankara 1953 (= Türk Tarih Kurumu yayınlarından, XI. Seri, No. 4) 301.

anlaşılan ¹⁶ ve son zamanlara kadar kaybolduğu sanılan ¹⁷ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*'nin bir nüshası Iraklı tarihçi Abbâs Azzâvî tarafından Basra'da Avukat Muhammed Ahmed Bey'in kütüphânesinde bulunmuştur. Onun bildirdiğine göre ¹⁸, bu nüsha 421 sahifeden ibarettir. Her sahifede 19 satır vardır. Sonundan az bir kısmının noksan olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın, te'lif tarihine yakın bir zamanda istinsah edildiği muhakkaktır. Hattâ Abbâs Azzâvî, bunun müellif nüshası olabileceğini ileri sürmektedir.

Abbâs Azzâvî bu nüshadan daktilo ile iki kopya yaptırmış ve Türk tarihçilerinin istifadesine sunmak iyiliğini göstermiştir. Bu kopyalardan biri Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın, diğeri ise Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemseddin Günaltay'ın kütüphânelerinde bulunmaktadır. Biz, lûtufluk müsaadeleriyle Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın kütüphânesindeki kopyadan faydalanarak yeni bir nüsha istinsah ettik. Bizim nüshamızın bir eşi hâlen Prof. Dr. W. Hinz'in (Göttingen) elinde bulunmaktadır.

¹⁶ Bk. *Habîbü's-Siyer*, III. Cild, 3. Cüz (Bombay 1273) 15 ; A. Nevâi, *Ricâl-i Kitâb-ı Habîbü's-Siyer*. Tahran Ş. 1324, 224.

Bununla beraber *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* bazı eski müellifler tarafından görülmüş ve kaynak olarak kullanılmıştır. Bu arada El-Emin ve Hâce Molla lâkablariyle anılan Fazlullah b. Rûzbihân Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Ya'kub'un hayatına ait olmak üzere yazdığı *Târîh-i Âlem Ârây-ı Emîni* adlı eserinin baştarafında Uzun Hasan hakkında malûmat verirken doğrudan doğruya Ebû Bekr Tahrâni'den faydalanmıştır. Bunu, eserin adını doğru olarak bildirmek suretiyle tasrih etmektedir (İst. Fâtiht Ktp. Nr. 4431'deki nüsha, Vrk. 13 b). Fazlullah b. Rûzbihân, ayrıca Ebû Bekr Tahrâni'nin Uzun Hasan hakkında verdiği malûmatı tamamlamış, Ya'kub devrini de yazmak suretiyle âdeta *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*'nin bir zeylini vücûda getirmiştir (Eser ve müellif hk. bk. Storey, *Persian Literature* II, 2, 300-301 ; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd* 99).

Hasan Rumlu (Doğ. 938/1531-2'de Kum'da) *Ahsenü't-tevârih* adlı eserinin, 807 (Şahruhun hükümdarlığının başlangıcı)'den 899 yılına kadar geçen vekayii ihtiva eden cildinde Ebû Bekr Tahrâni'nin verdiği malûmatı bazan aynen, bazan da ihtisar ederek nakletmiştir (Eser hk. bk. Storey, *Persian Literature* II, 2, 300-301).

Kadı Ahmed b. Muhammed el-Gaffâri (Ölm. 975/1567-68'de Sind'de) *Cihân-ârá* adlı eserinde hem Uzun Hasan'ın kadı-leşkeri olan babasından hem de *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*'den faydalanarak Akkoyunlu tarihinin güzel bir hülâsasını yapmıştır (Eser hk. bk. Storey, II, 1, 114-116 ; V. Minorsky, BSOS 16 (1954). 292 v.d.).

Bu mevzuda daha geniş tafsilât, Akkoyunlu tarihinin kaynakları hakkında neşredeceğimiz yazıda verilecektir.

¹⁷ Bk. W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 99.

¹⁸ *Târîhu'l-İrâk beyne ihilâlâyn* (Histoire de l'Irâq entre deux occupations). III, Bağdad 1939, 5-6, 238.

XV. asırda Şarkî Anadolunun tarihini geniş ölçüde aydınlatan bu mühim eserin bir an önce neşri herhalde çok faydalı olacaktır.

* * *

Ebû Bekr Tahrânî, eserinin başında (S. 19) Uzun Hasan Bey'in otuz dokuzuncu cediti "Bîsût Han" dan bahsederken şunları yazıyor :

« بیسوت خان — او صد و بیست سال بامر سلطنت قیام نمود و در وقتی که لشکر مغول بخانه پدرش تاختند مادرش بوی آبستن بود ، بر سرفرار اورا وضع حمل شد و مادر اورا بر سر راه بینداخت و گریخت ، پیر زنی اورا بر داشت و بحصانت نگهداشت ، او قیام نمود و چهار ماه اورا بشیر گاو پرورش کرد ، چون پدرش بسریر ملک عاید شد ازو خبر یافت ، از پیر زن باز ستد و نامش بیسوت کرد »

Tercümesi :

“Bîsût Han yüz yirmi yıl saltanat sürdü. Moğol askeri babasının evine hücum ettiği vakit annesi ona hâmile idi. Kaçarken doğurdu ve onu yolun üstüne atarak savuştu. İhtiyar bir kadın onu kaldırdı, ihtimamla saklayıp büyüttü. Yürümeğe başladı. Kadın, onu dört ay inek sütü ile besledi. Babası tekrar ülkesinde döndüğü zaman onun varlığını öğrendi ve kadından geri alarak adını Bîsût koydu”.

Burada Bîsût hakkında anlatılan hikâye, *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta adı geçen kahramanlardan Uruz Koca oğlu Basat'ın macerası ile büyük bir benzerlik göstermektedir. *K. Dede Korkut*'ta Basat'tan şöyle bahsedilmektedir ¹⁹ :

“Hanum hey, meğer hanum bir gün Oğuz otururiken üstüne yağı geldi, dün içinde ürkdü, göçdü. Kaçub gideriken Uruz Koca'nun oğlanuğu düşmüş, bir aslan bulub götürmüş, beslemiş. Oğuz gine eyyâmula gelüb yurdına kondı. Oğuz Hanun ılcıısı gelüb haber getirdi. Aydur : Hanum sazdan bir aslan çıkar, ün urur. Apul apul yürüyüşü adam gibi. At basuban kan sümürür. Uruz aydur : Hanum, ürkdüğünüz vaktin düşen menüm oğlanuğumdur belki dedi. Uruz oğlanı alub evine geldi... Dedem Korkud geldi, aydur :... Ulu kar-

¹⁹ O. Ş. Gökyay nşr. 82 ; E. Rossi terc. 193.

daşun adı Kayan Selcük'dür, senün adun Basat olsun. Adumı men verdüm, yaşunı Allah versün dedi".

Her iki metnin mukayesesi Basat ile Bîsût'un aynı şahıs olduğunda şüphe bırakmamaktadır. İkisinin mâcerası da anahatlarıyla birbirinin aynıdır. Ebû Bekr Tahrânî, Bîsût hakkında duyduğu veya okuduğu menkıbeye — eserine yakışır bir şekilde — daha realist ve tarihî bir veche vermek istemiş ve bu maksadla Kitâb-ı Dede Korkut'taki "yağı" yerine "Moğol askeri", "arслан" yerine de "ihtiyar bir kadın"ı koymuş olmalıdır.

Ayrıca Basat isminin "Bîsût" olarak bozulması sebebi de kolayca tahmin edilebilmektedir : Bu şekil her halde muahhar bir halk etimolojisi mahsûlüdür ve Basat'ın ana sütünden mahrum olarak büyüdüğünü (Bî-sût=Sütsüz) ifade etmektedir²⁰.

Netice itibariyle denilebilir ki, bu kayıd, Dede Korkut hikâyelerinin elimizdeki yazılı şeklinin Akkoyunlu (Bayındırlı) muhiti ile alâkası hakkında, bilhassa V. Barthold²¹, Pertev Naili Boratav²² ve E. Rossi²³ tarafından ileri sürülen düşüncelerin doğruluğunu teyid eder mahiyettedir.

§ 2. Kitâb-ı Dede Korkut ve Bektâşiler

Bir çok nushalarının sonunda, II. Sultan Bayezid'in (1481—1512) Hacı Bektâş türbesinde yaptırdığı tamirâta²⁴ ait bir manzûme bulunan, bu sebeble yazılışı XV. asrın son ve XVI. asrın ilk yıllarına ka-

²⁰ "Basat" şeklinin daha eski olduğundan hiç şüphe edilmemelidir. Çünkü Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî'nin Hicrî VIII. asır başında yazılan *Dürerü't-ticân*'ında da bu şekil görülmektedir (Bk. O. Ş. Gökyay, XLI).

Tepegöz hikâyesinin Güney Anadolu'da halk ağzında yaşayan şeklinde Basat, Pusat olarak anılmakta, Tepegöz'ün de, Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye'de Bîsût için söylendiği gibi, bir "sütlü davar" tarafından emzirilerek büyütüldüğü anlatılmaktadır (Bk. Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen oymakları* IV, 32-34 ; O. Ş. Gökyay, LXXIV).

²¹ Bibliyografya için bk. O. Ş. Gökyay, XL.

²² *Folklor ve Edebiyat*. İst. 1939 (=İstanbul Eminönü Halkevi, Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi neşriyatı XII.) 84-85; aynı müell., *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Ankara 1946, 63-65.

²³ *Kitâb-ı Dede Qorqut*, 31 v.d.

²⁴ Filhakika bu tamirâtle ilgili, 917-1511 tarihli muhtelif kitabeler ele geçmiştir bulunmaktadır. Bk. Dr. Karl Wulzinger, *Drei Bektaschi-Klöster Phrygiens*. Berlin 1913 (=Beitraege zur Bauwissenschaft. Hrsg. v. Cornelius Gurlitt. Heft 21), 78 : Bauinschriften der Klöster übersetzt v. Dr. Th. Menzel.

dar çıkarılabilen mensûr *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'de ²⁵ “Hacı Bektâş-ı Velî Hazretleri Osmancağa ²⁶ safâ-nazar ettiğidir” başlığını taşıyan fasla şu cümlelerle girilmektedir (Ankara, Maarif Genel Ktp. yazmalarından Nr. 588, s. 317-18'e göre) :

« اولوقت کم اوغوز پادشاهی بایندرخان وبگلر بگیسی قزان خان وقورت آنا فوت اولیجق اوغوز جماعتی تفریقہ بولیجق [تخت] ²⁷ وسلطنت آل سلچوقدن سلطان سلیم شاه غازی حضرتته دگدی، دیار عجمی کلیا کیندویه مقرر ومسخر ایلدی، دخی عسکر چکوب روم ملکنه گلدی، قیصریه فتح ایلدی، تخت ایدینوب قرار قلدی »

Bütün nushalarda görülen bu kayıd ²⁸, *Vilâyet-nâme*'nin aynı esaslar dahilinde yazıldığı anlaşılan manzûm version'unda “Der beyân-ı Hacı Bektâş-ı Velî besten-i meyân-ı Otman, ²⁹ tâc pûşiden ez dest-i Hünkâr Bâlm” başlıklı fasılda şu şekilde yer almaktadır (Aynı Ktp. Nr. 898'deki nusha, Vrk. 159 a) ³⁰ :

چون اغوز جمعیتی تفریق اولر پس قزان خان بایندرخان اولور
آل سلچوقدن سلیم شاه نام أر فارس ایلنه شاه اولدی سرتسر

²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, Süflî Derviş diye anılan Musâ b. Alinin H. 844' de bir Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî (*Vilâyet-nâme*) yazdığını ve bir nushasının kendisinde bulunduğunu bildiriyor (*Mevlânâ Celâleddin. Hayatı, felsefesi, eserleri*. İst. 1951, 394). Bu menâkıbın bizim bahsettiğimiz menâkıb'la herhangi bir ilgisi olup olmadığını tahkik edemedim.

²⁶ I. Osman Gazî. Krş. İbn Battûta, Kahire 1928 nşr. I, 197 ; İbn Haldûn, *Târîh*, V, 562. Ayrıca bk. Fr. Giese, *Problem der Entstehung des osmanischen Reiches*. Zeitschrift für Semitistik 2 (1924), 251 ; Türkçe terc. *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu meselesi*. Türkiyat Mecmuası I (1925), 155.

²⁷ Ankara Maarif Genel Ktp. Nr. 01251'deki nushadan (Vrk. 166b).

²⁸ Krş. Dr. Erich Gross, *Das Vilâyet-nâme des Hâggi Bektaşch. Ein türkisches Derwischewangelium*. Leipzig 1927 (=Türkische Bibliothek. Band 25), 133 : “Zu jener Zeit, als der Padischah der Ogusen namens Bajyndur Chan und ihr Beglerbeg Qazan Chan und Qurt Ata gestorben waren, teilte sich der Stamm in zwei Teile. Das Sultanat aber ging damals in die Haende des Selîm Schah Gâzi aus dem Hause Selguk über”.

²⁹ I. Osman Gazî. Krş. Adnan Erzi, *Osmanlı devletinin kurucusunun ismi meselesi*. Türkiyat Mecmuası 7/8 (1942) 323-26.

³⁰ Bu versionun da muhtelif nushalarına tesadûf edilmektedir. Msl. İstanbul Belediye Ktp. Muallim M. Cevdet yazmaları arasında (Nr. 05) da güzel bir nusha vardır. Ayrıca bk. Bahâ Saîd, *Bektâşîler*. Türk Yurdu 5/26 (1927), 143.

Yalnız mensûr metinde görülen “Kurt Ata” isminin “Korkut Ata” dan bozma olduğu derhal anlaşılmaktadır. Onunla beraber zikredilen ve manzûm metinde de görülen Bayındır ve Kazan Han’lar da Kitâb-ı Dede Korkut’un en mühim şahsiyetleridir. Bu sebeble, Dede Korkut ile alâkalı menkıbelerin Bektâşîler arasında da bilindiğine kolayca hükmedilebilir.

§ 3. Akkoyunlu beyi Tur Ali ve Kan Turalı

Kitâb-ı Dede Korkut’taki “Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyu” hakkındaki altıncı hikâyeye göre (O. Ş. Gökyay nrş. 64-67 ; E. Rossi terc. 180-193), Kan Turalı, Oğuz Han zamanında yaşayan Kanlı Koca’nın yiğit oğludur. Kanlı Koca, âhır ömründe oğlunu evlendirmek ister ve bu maksadla Oğuz illerini dolaşır. Fakat Kan Turalı’nın istediği gibi bir kız bulamaz. Nihayet Trabzon’a gider ; Trabzon tekfurunun, tam oğluna lâıyk güzel bir kızı olduğunu görür. Hikâyede “Salcan Hatun” adı verilen bu kızı üç canavar (kağan arslan, kara boğa, kara boğra) beklemektedir. Tekfur, canavarları öldürene kızını vereceğini bildirir. Babasından kızın medhini duyan Kan Turalı yola çıkar, Trabzona varır ve Tekfur ile bütün halkın önünde canavarları öldürür. Böylece, kendisini görür görmez beğenmiş olan Salcan Hatun’u alır, Oğuz serhaddine döner.

E. Rossi, Kan Turalı’nın bu macerası ve Akkoyunlu emîrlerinden Tur-Ali Bey oğlu Kutlu Bey’in Trabzonlu bir prensesle evlenmesi hâdisesi arasında bir münasebet kurmağa çalışıyor ; Kitâb-ı Dede Korkut’taki hikâyenin bu hâdiseden bir iz taşıdığı kanaatını izhar ediyor³¹. Aşağıda, bunun ne dereceye kadar doğru olabileceğini incelemeğe çalışacağız. Bu maksadla, evvelâ Akkoyunlu — Trabzon münasebetlerinin ilk safhasına ve Kutlu Bey’in izdivacına kısaca temas etmeyi lüzumlu buluyoruz :

Trabzon-Rum İmparatorluğu, bütün za’fına ve büyük toprak kayıplarına rağmen Anadolu Selçukluları karşısında mevcudiyetini koruyabilmiş ; Ph. Fallmerayer’in dediği gibi³² daima, Selçuklu ülkesi hududunda dolaşan her düşman ile — Selçuklularla adâveti devam ettiği müddetçe — birleşen bu küçük devlet, Hülâgü Yakın - Şarkta

³¹ *Kitâb-ı Dede Korkut*, 33, 63.

³² *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*. München 1827, 118 v.d.

belirdiği zaman, Moğolların yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle³³ istilâdan kurtulmuş, hattâ Celâleddin Hârizmşâh'ın hücumlarından da masun kalmıştı.³⁴ Fakat XIII. asrın sonu ile XIV. asrın ilk yıllarında, Selçuklu devletinin tamamen yıkılıp az sonra Moğol-İlhanlı hâkimiyetinin de zayıflamasıyla Anadolu'nun siyasî çehresinin baştanbaşa değişmesi ve "Tavâif-i Mülûk" devrinin açılması, İmparatorluğun durumunda mühim bir değişiklik yapmıştı.

Filhakika, Anadolu'nun diğer taraflarında olduğu gibi, Trabzon topraklarını çevreleyen bölgelerde de sivrilen bir çok beyler, maiyetlerindeki cengâver kuvvetlerle Trabzonlular için büyük bir tehlike arz etmeğe başlamışlardı. Bazıları Selçuklu ve İlhanlı ümerâsı, bazıları ise hareket serbestisine kavuşan ve kendilerine yurd arayan Türkmen (Oğuz) boylarının başbuğları olan bu beyler, sık sık Trabzon topraklarına şiddetli akınlar yapmağa girişmişlerdi³⁵.

Bunlar arasında bilhassa Akkoyunlu beyleri temayüz etmişti. Daha XIII. asrın ilk yarısında Erzurum havalisine kadar çıktıkları anlaşılan³⁶ Akkoyunlular, bilindiğine göre evvelâ 1341 yılı Ocak ayında Trabzon topraklarına büyük bir akın yapmışlar³⁷, aynı yıl

³³ Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran. Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit. 1220—1350.* Leipzig (=Iranische Forschungen. Band 1) 65.

³⁴ Ayrıca bk. Miller, *Trebizond. The last Greek empire.* London 1926, 26, 31 v.d.

³⁵ Selçukluların inkırazından sonra, Anadolu'nun tamamen Türkleşmesini ve fethin tamamlanmasını inceleyen müellimler, Trabzon hududunu-Gazî Çelebi'nin faaliyeti müstesna—tamamen ihmal etmişlerdir. Paul Wittek'in ileri sürdüğü "gazâ an'anesi" ni bu bölgede temsil eden muhtelif Türkmen beyleri ve Selçuklu ümerâsı hakkında şimdiye kadar yazılanlar (Meselâ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri.* Ankara 1937, 57 ; Kâzım Dilcimen, *Canik Beyleri : Hacı Emir ve evlâdları, Taceddin ve evlâdları, Altınbaş evlâdları, Taşan oğulları.* Samsun 1940, 61 S. ; Mevlüd Oğuz, *Taceddin oğulları.* Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 6, 1948, 469-487) gayr-ı kâfi görünmektedir.

³⁶ 1332—1334 yılları arasında Anadolu'da bulunan İbn Battûta'nın Erzurum havalisinde birbiriyle mücadele ettiğini bildirdiği iki Türkmen kabilesi (*Seyahat-nâme.* Şerif Paşa terc. I, İst. 1335, 328) Prof. Mukrimin Halil Yınanç'ın isabetle ileri sürdüğü gibi (Bk. İslâm Ansiklopedisi I, 253), şüphesiz Akkoyunlularla Karakoyunlulardır (Krş. Faruk Sümer, İslâm Ansiklopedisi VI, 294).

³⁷ Bu akın hakkında, 20 Kasım 1344'te Venedik senatosunda okunan bir raporla izahat verilmektedir. Bk. W. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge.* Ed. fr. publ. par Furcy Raynaud. II, Leipzig 1923, 103.

içinde bir defa daha pâyitahtı tehdid etmişlerdi ³⁸. 1343 yılında, diğer bir akın, Trabzonluları yeniden dehşet içinde bırakmıştı ³⁹.

Bu akınları hangi Akkoyunlu beğinin idare ettiği bilinmemektedir. Fakat çok geçmeden 1348 yılında, Trabzon topraklarına komşu diğer beylerin ⁴⁰ de iştirâkiyle yapılan büyük akın dolayısıyla, muasır Trabzon-Rum tarihçisi Panaretos, sarîh olarak Kara Yülük Osman Bey'in dedesi Tur Ali Bey'in adını vermektedir ⁴¹.

Esaslı bir ordusu bulunmadığı gibi iç gâilelerden de başkaldırmayan İmparator III. Aleksios, Tur Ali Bey ve arkadaşlarının, toprak, can ve mal kaybına sebep olan akınlarına karşı hemen hemen hiç bir mukabelede bulunamamış, fakat sonradan Trabzon için yeğâne kurtuluş çaresi ittihaz edilen bir tedbire başvurmuştu : Bu tedbir, kendi kız kardeşi güzel Prenses Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey ⁴² ile evlendirmesi ve iki taraf arasındaki bu akrabalık bağları sayesinde dostluk tesisi idi ⁴³.

³⁸ Bu ve bundan sonraki hâdiseler için ana-kaynak 1204—1426 yılları arasında geçen hâdiselere ait *Panaretos vekayi'-nâmesi*'dir. Panaretos ve eseri hakkında bk. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*. Budapest 1942, 265. Gy. Moravcsik, eserin almanca (J. Ph. Fallmerayer, *Abhandlungen der hist. Classe der königl. bayerischen Akademie d. Wiss. IV, 1, 1844, 1-108*) ve rusça (A. Ch. Chachanov trf.) tercümelerini zikr ediyorsa da Brosset'nin fransızca tercümesinden haberdar görünmüyor : *Chronique de Trébizonde. Composée en grec par Michel Panarete, publiée pour la première fois, d'après un manuscrit de Venise, par M. Tafel, à la suite des opuscules d'Eustathe, en 1829 et traduite en français par M. Brosset Jeune. Histoire du Bas-Empire par Lebeau. Nouvelle éd. par M. de Saint-Martin et continuée par M. Brosset Jne. XX, 1836*'da. Biz, aşağıda bu tercümeden faydalandık. 1341 akını için bk. S. 485. Ayrıca bk. Fallmerayer, 196 v. d.

³⁹ Panaretos, Brosset terc. 487.

⁴⁰ Bu beylerin akınları hakkında İslâm-Türk kaynaklarında da nâdiren bilgiye tesadüf ediliyor. Meselâ Panaretos'da adı geçen Gıyâsüddin Ahî Aynabeğ'in 762 yılındaki akını için bk. *Istanbul Fethinden önce yazılmış tarihî takvimler*. Yayınlayan : Prof. Dr. Osman Turan. Anaara 1954 (=Türk Tarih Kurumu yayınlarından. XI. Seri, No. 7) 80-81.

⁴¹ "Τουραλίπεκης,, Bk. Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica. II. Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen*. Budapest 1943, 268 (Burada muhtelif variantlar da gösterilmiştir) ; krş. Brosset terc. 488-89.

⁴² Panaretos'ta : "γουτλουπέκης,, Bk. Gy. Moravcsik, II, 151.

⁴³ Trabzonlular, yalnız Akkoyunlulara değil, diğer Türk beylerine karşı da aynı tedbire başvurmuşlardı. Bu arada Bayram Bey oğlu Hacı Emîr, I. Basilios'un kızı Theodora, Emîr Taceddin, III. Alexios'un kızı Eudokia ile evlendirilmişti (Bk. Panaretos, 493, 505 ; krş. Gy. Moravcsik II, 254, 257). Akkoyunlularla Trabzon

Filhakika 1352 yılının Ağustos'unda Prenses Maria, Kutlu Bey ile evlenmek üzere Trabzon'dan ayrılmıştı⁴⁴. Kutlu Bey'in karısı olduktan sonra Despina Hatun⁴⁵ diye anılan bu prensesin Akkoyunlu — Trabzon münasebetlerinin dostane bir şekil almasında büyük bir rol oynadığı anlaşılıyor. Evlenme tarihinden sonra Akkoyunlu akınlarının tamamen durması, iki taraf arasındaki ziyaretler, ezcümle Kutlu Bey'in 1365'te Trabzon'a gelişi bunu açıkça göstermektedir⁴⁶.

İşte E. Rossi'nin Kan Turalı hikâyesinde izini bulmak istediği tarihî hâdise budur. Bu mevzûda Ebû Bekr Tahrâni'nin verdiği malûmat da ilk nazarda E. Rossi'yi teyd eder gibidir⁴⁷ :

« قتلو بيك — واو اميرى بود پرهيزكار [و] ديندار . . . وپيوسته بستد
 نغور آن ديار در پيش كفار وفتح ولايت ايشان كمر بسته ، بر فع رايت اسلام
 وكسر دشمنان دين قيام و اقدام داشت و در زمانى كه لشكر طربزون كه بمخالفت
 اسلام در غايت تصلب آمده يوسف دوخارى را بقتل آورده بودند و ايل
 واحشام اورا پايمال نهب و غارت ساخته و دست اسر بر زنان و فرزندان
 ايشان با سرهم و اجمعهم كشيده ، نايه حميت اسلام و صرصر قهر و غضب
 در عصب دين ازو بالتهاب و اضطراب آمد

فروزان چو آتش که درنی فتاد	بییچد برخویش چون گردباد
چو رودی که آید ز کوهی بزیر	چو غرنده شیرو چو بیر دلیر
ز پی رفت و پی کرد اسبِ عدو	بیفکند شان چون درختِ گدو

hânedanı arasındaki muahhar izdivaclar hk. bk. W. Hinz, *Irans Aufstieg zum Nationalstaat im XV. Jahrhundert*. Tefvik Biyıkhoğlu terc. : *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. 28.

⁴⁴ Panaretos, Brosset terc. 491. Ayrıca bk. F. de Pfaffenhoffen, *Essai sur les aspres Comnénats ou blancs d'argent de Trébizonde* 1847, 56 v.d.

⁴⁵ Panaretos'ta : “Δεσποινάκη” (=Despoinakhat). Bk. Gy. Moravcsik II, 111. “khat”, hiç şüphesiz “hatun” dan bozmadır. Despina ad ve unvanı için bk. Fr. Babinger, *Ein Brief Mehmed's II. für das Kloster Hagia Sophia in Saloniki, Eigentum der Sultanin Mara (1459)*. Byzantinische Zeitschrift 44 (1951) 16.

⁴⁶ Bu izdivac ve Akkoyunlu-Trabzon münasebetlerinin ilk safhası hk. ayrıca bk. Miller, *Trebizond* 48 v.d.; Mükrimin Halil Yınanç, *İslâm Ansiklopedisi* I, 254.

⁴⁷ Bizdeki nussha, S. 12.

از برای نصرتِ اسلام و انتقامِ دشمنِ بیسرنجام تیغِ انتقام کشیده،
 بالشکری جرّار و دلیرانِ خونخوار بلشکرِ طربزون روی آورد و مجموعِ
 آن طایفه را بدلتِ پیکانِ سینه‌گداز و رهنمائیِ سرِ نیزه‌هایِ راست رفتار
 و پیش‌نمائیِ شمشیرهایِ آتشبار از بیابانِ حیاتِ بی‌اعتبار رهنمونی کرده
 بملكِ عدم و دیارِ ادبار فرستاد و چنان غارتی دران قوم انداخت که يك کسی را
 از ایشان سر برگردن و خون در بدن و جان در تن نماند و دوخاریانرا
 از زیانِ مال و مفارقتِ اهل و عیال بیرون آورد و تسبینه نام دخترِ تکفور
 طربزونرا اسیر ساخته مراجعت نمود.»

Bu cümlelerden anlaşıldığına göre, Kutlu Bey, Duhârî (Duhârlu) aşireti reisi Yûsuf'un Trabzon-Rum kuvvetleri tarafından yenilip öldürülmesi ve "il ve ahşâm"ının perişan edilmesi üzerine Trabzon'a yürümüş, düşman kuvvetlerini bozguna uğratmış, bütün o havaliyi yağmalayarak Duhârluları kurtarmış, ayrıca İmparator (Tekfur)'un kızı "Tesbîne" (Despina)'yı esir almıştır.

Böylece, hâdiseleri yakından gören ve tam bu sıralarda Trabzon saray muhîtinde yaşadığı için daha itimada şayan olan Panaretos'un Kutlu Bey'in izdivacı hakkındaki sarîh ifadesi, biraz değişik bir tarzda, yani prensesin esir alındığı bildirilmek suretiyle Ebû Bekr Tah-rânî tarafından da teyid edilmektedir ⁴⁸.

Biz, E. Rossi'nin kanaati hilâfına, işte bu hâdiseler ile Kan Turalı hikâyesi arasında esas bakımından bir râbîta olamayacağını düşünüyoruz. Çünkü : Yazıcı-zâde Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçuk*'unun Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü Ktp. Nr. 1391'de bulunan nushasının boş varaklarına yazılmış olan, Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili metinde : "Tokuz yiğidin kanın alan, adlu Oğuzda ad koyan, saru donlu Salcan Kadın'ı alan Kanlı Koca oğlu Kan Turalı" dan bahsedilmektedir ⁴⁹. Bu metnin, Osman-oğlu Emir Süleyman'ı (Yıldırım Bayezid'in oğlu) ögen cümleleri ihtiva ettiği için ⁵⁰, XV. asrın hemen

⁴⁸ Krş. Mükrimin Halil Yınanç, İslâm Ansiklopedisi I, 254, st. 32-38.

⁴⁹ Rıdvan Nâfiz Edgüer, *Oğuz destanından bir parça*. Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 2 (1934) 248, st. 49 ; O. Ş. Gökyay nşr. 123, st. 49.

⁵⁰ O. Ş. Gökyay nşr. st. 6, 10, 14, 20.; metin için ayrıca bk. A. Z. V. Togan, *On Mubarakshah Ghuri*. BSOS 6 (1930 — 1932) 853 - 4.

başlarında tesbit edildiği anlaşılıyor. Böylece, Kan Turalı'nın Salcan Hatun ile evlenmesi hikâyesinin de en geç bu tarihlerde bilindiği meydana çıkıyor.

Tur Ali Bey'in hangi tarihte öldüğü bilinmiyor ; fakat XIV. asrın ikinci yarısına eriştiği muhakkaktır ⁵¹. Bayburt civarındaki Sınur köyünde ⁵² medfun olan Kutlu Bey ise, 791/1389 yılında vefat etmiştir ⁵³.

XIV. asrın sonlarına kadar yaşayan bir kimse ile alâkalı herhangi bir tarihî hâdisenin, yukarıda bahsi geçen metinden anlaşıldığı vec-hile, daha XV. asrın ilk yıllarında, menkıbevî bir mahiyet alabileceği aslâ düşünülemez. Bu sebeble Kan Turalı'nın Salcan Hatun'u alma-sıyla Tur Ali Bey'in, oğlunu Prenses Maria ile evlendirmesi hâdisesi arasında herhangi bir münasebet kurmağa çalışmak doğru olmaz.

§ 4. Dede Korkut ve Osmanlılar

Yegâne nushası Topkapı Sarayı Müzesi Hazîne Ktp. Nr. 1612'de bulunan Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk (Saltuk)-nâme'sinde ⁵⁴ Dede Korkut ile alâkalı iki mühim kayda tesadüf edilmektedir.

Müellifinin ifadesine göre Fâtih Sultan Mehmed, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı sefere çıktığı zaman (1473 İlkbaharı) ⁵⁵

⁵¹ Prof. Mükrimin Halil Yınanç, Panaretos'un (Brosset terc., 497) 1363 vekayi arasında, İmparator III. Aleksios'un âilesi ile birlikte, eniştesi Kutlu Bey'i ziyaret etmek istediği fakat Türk ülkesini kasıp kavuran veba dolayısıyla yola çıkamadığı hakkındaki ifadesini nazar-ı dikkate alarak bundan "İmparatorun, babasının yerine emîr olduğundan dolayı, Kutlu Bey'i tebrike gitmek istediği, binaenaleyh Tur Ali Bey'in bu tarihte vefat ettiği istidlâl olunabilir" demektedir (*Akkoyunlular maddesi*. İslâm Ansiklopedisi I, 254).

⁵² Fahreddin unvanını taşıyan Kutlu Bey'in mezar taşı da ele geçmiştir ; fakat bu taşın tarih kısmı kırıktır. Bk. Ali Kemali [Aksüt], *Erzincan tarihi*. İst. 1932, 245 ; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum tarihi, anıtları, kitabeleri*. İst. 1936, 255-56. Ayrıca bk. Ahmed Tevhîd, *Kadı Burhâneddin*. TOEM 5 (1330) 246.

⁵³ Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî, *Bezme ve Rezm*. Nşr. Kilisli Rif'at. İst. 1928, 369 ; Heinz Helmut Giesecke, *Das Werk des 'Aziz ibn Ardaşir Astarabadi. Eine Quelle zur Geschichte des Spätmittelalters in Kleinasien*. Leipzig 1940 (=Sammlung orientalistischer Arbeiten. 2. Heft) 77.

⁵⁴ Saltuk-nâme hakkında geniş malûmat almak için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre. Hayatı*. İst. 1936, 253-270. Ayrıca M. Fuad Köprülü, *Anadolu Selçuklu-ları tarihinin yerli kaynakları*. Belleten 7 (1943) 430-441.

⁵⁵ Selâhattin Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fâtih Sultan Mehmed'in siyasi ve askerî faaliyeti*. Ankara 1953 (=Türk Tarih Kurumu yayınlarından XI. Ser., No. 4) 313.

Edirne'de bıraktığı Şehzâde Cem'in⁵⁶ arzusu ile tertib edilmesine başlanan ve yedi senede, yani 1480'de tamamlanan, bununla beraber daha muahhar devre ait bazı ilâveleri de ihtiva eden⁵⁷ Saltuk-nâme'deki bu kayıtlar, Osmanlı hânedanının menşei hakkında nakledilen rivâyet içinde bulunmaktadır. İlk defa, Saltuk-nâme'yi ilim âlemine tanıtan Abdülbaki Gölpınarlı'nın, 1936'da mevcudiyetine işaret ettiği halde⁵⁸ O. Ş. Gökay ve E. Rossi'nin gözünden kaçan bu kayıtları aşağıda aynen neşrediyoruz :

1.

« شریف برگیجه بردوش گوردی، گوردیکم اکی شهباز طوغانلر
یونان طرفندن اوچدلر گدلر روم ملکنه گچدلر، روم طاغلرندہ اولان
قوشلری قردلر یرندلر، ولی یانلرنه چوق چوق گوگرجنلر جمع اولدلر، بو
روم ایلی قیونلرله طیطلو گورر، گرو اول طغانک صوک گنلی سلکندی،
قنادی آلتندن طغانلر چقدلر، کندوگبی دخی اوچوب شکاره بشدلر، اول
اوک گن طغان اوچوب کندو انه گلدی طوردی، براغج اوزره اوتورر،
قلان طغانلر بله اوتوررلر، شریف انلری بربر اوخشر، اندن قچمز لر، باشلرنده
گوندهلری وار، سرور اویانو گلدی، گرو کندی دوشن تعیر ایدوب ایتدی :
غازیلر یونان ولایتندن اکی غازی بلوره، پادشاه اصلی اولالر، رومه جمله
فتح ایدلر، بوملک مسلمانلق اولا، بریسی گچہ گیده واما برینک نسلی حاکم
اولالر، اولو پادشاهلر وعظیم خاقانلر اولالر ددی» (Vrk. 306 a).

⁵⁶ Şehzâde Cem'in Akkoyunlu seferi asnasında İstanbul'da kaldığı hakkında Angiolellos'un ifadesinin (Bk. Donado da Lezze, *Historia Turchesca. 1300-1514*. I. Ursu nşr. Bucureşti 1909, 45) yanlışlığını gösteren diğer kat'î delillere (Msl. bk. *Magyar Diplomáciai Emlékek. Mátyás király korából*. II, Budapest 1877, 246'daki vesika) Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin sözleri de ilâve edilebilir. Fr. Babinger, Angiolellos'un ifadesini kabul ederek İstanbul'da kaldığını söylüyor (*Mehmed der Eroberer und seine Zeit*. München 1953, 330).

⁷ Bu hususta bk. Adnan Sadık Erzi, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar II*. Belleten 14 (1950) 599, not. 10 ; ayrıca A. Gölpınarlı, *Yunus Emre*, 254-256.

⁵⁸ *Yunus Emre*, 262 ; ayrıca bk. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun etnik menşei meseleleri*. Belleten 7 (1943) 287, not 1 ; Mükrimin Halil Yınanç, *Ertuğrul maddesi*. İslâm Ansiklopedisi IV, 332 b.

2.

« ازینجانب سلطان علاءالدین اوتورمشدی، اولافلر گلوب خبر گتوردله، خیکش دن باخوجان تتاری یوریدی، اتام قانن آل سلچوقدن آلورم دیر دیدلر، پس سلطانک قلبنه قورقو مستولی اولوب متوهم اولوب خوف گلدی، هم پیرلک یتشمشدی ودخی اوغلی یوغیدی، شریفه خبر صالحدی ایتدی: سرور کرم اتسون بزم اتدوگومزه قالمسون، اوزرومزه دشمن یوریدی، ائکا گدهرز، بزه همتلرین قرشسونلرددی، دخی نقدر بگلری وارسه قاتنه جمع ایلدی، اول صروخانی وجنداری اوغلی علی بگی کم نوشین روان نسلندن در آتی قغردی ومنتشه* وباقیسین جمع اولدلر، قرامانه بگلربگی لک ویرمشدی، انلره وصیت ایدی ایتدی: بگلر بوگلن دشمن یاوزدر، اگر بن انده بر حال اولاجق اولورسم زیرا علامتلم دپرشور بنم نسلم یوق کم < 307 b > سزه بک دیکم، هر بریکوز بریری کافردن الدغوئز کم الوئزده سنجاقدن ايسم اوتورک غزا ایلک، قرمان بنم یرومه اوتورسون، بر قیزم ائکا ویرهیم گویگوم در و بر قیزم علی بگه ویردمکه جندار اوغلی در و بر قیزم دخی وار آتی بر یگیده ویرورم فال اوغورم اولسون، ائکا خرجنوان ملکن اصمردم کم غزا اده کافرلری قومیه کم اسلامه ضرر ویرمه، آلدوغی ایلرآنک* ملکی اولا، بز بد دعایه اوغرادق ملک بزم المزدن گده یور، دخی ایتدی: شریفک* دعاسندن صقنوک، ابو دعاسن آلوک* دیو وصیت ایلدی، دخی ایللرین عهدله انلره ویروب اللرنه ملک نامه ویراتلرین یازوب ویردی، یرلرنه گوندردی، دخی ایتدی: بگلر خرجنوان طرفنه برغازی بولوک، پس مگر ناگاه اول وقتده اوغوزلردن کم سلیمان شاه اوغوللری رومه گلوب خراساندن کم بونلر جنگسدن قاجوب گلمشلردی، اوج قردشلردی، بونلره بنی اسحاق اوغلنلری دیرلردی، هم دخی نسبتده اسحاق پیغامبر اوغلی عیص

نسلندن ایدی، رومه گلورکن آتالری فرات صوینده غرق اولوب طورردی، نسلِ بایزید خان وقورقد انا ایدی، پس بو اوچ اوغلنوک^۱ بریسی بای سنغور تلین (?) ایدی، پس اول گرو عجمه گیدب وارب < 308a > خراسانده مروه ماهانه بك اولدی، بری گُندز ایدی وارب ارزنجان < ن > اوواسنده قالدی، صکره سلطان انوک^۲ اوغلنه عمره اززنگانی حمیدی کم دیار بکر ایلی در اٹا ویرمشدی، بو اوچنچی کم کوچچک قردشلی در ارطغرل اول گلوب رومه اندی، دخی اوغلی صاروخانی و برنجه ترك اولولریله سلطانه گوندردی، اول سרملو چقوری کندویه قشلاق و یازلاق استدی، پس اول اری کم گلدلر سلطانه یوزلر اوردلر، اول یری استدیلر، سلطان دخی بونلرک^۳ صاحب نسبت ایدکلرین بلوب انلره یرجوگرلی و یردی، دخی ایتدی: واروک^۴ خرجوانه غزالر ایدک^۵، دخی سزه او یانه دستوردر اقینلر ایلک^۶، پس بونلر گلوب اول یرده اوتورب غزالر اتدلر تا که اول طرفلردن خیلی یرلر فتح اتدیلر، روایت در کم گلوب اک^۷ صوک^۸ روم ایلی ایچنده برکوی یاپدلر، آدین اسکوتلی قودیلر، زیرا سبب بو اولدی کم بر عرب واریدی انلرله بله غذا ایدردی، قچن بر کافر کون بصلردی اول عرب ریاست و یرمشدی، پس اول عرب دیر ایدی کم خلقنه اُسکت یعنی اِپسم اول گوندزده گیجه اولیجق بصلوم، انی اوغور گوروب چوق فتح اتمشردی، گرو اول کوی اوزره یامسنه پس انی قویوب اول کویک^۹ ادنی انکچون اسکوت قودیلر، چون انده غزالر < 308 b > ایدب سلطانه پیشکشلر پنج یکلر گوندرلردی، سلطانک^{۱۰} گوکلی ایچنده یر اتدلر، پس شریف حضرتنک^{۱۱} ولایتی اشتدی، ارطغرل اوغلی الب عثمانی سیده گوندردی، بله سنجه ارمغانلر و هدیه لرله، شریف اول حینده کفه دن صینوبه گلمشدی، گلوب عثمان سرورک^{۱۲} ایاغنه دوشدی، هنوز دخی گنج اوغلان ایدی، سرورک^{۱۳} ایاغنه یوز سوردی، شریف حضرتی عثمانک^{۱۴} دولتلو سعادتلو باشی

یردن گنورب اوغل دیو اکی گوزندن اوپدی، دخی یانته آلوب نصیحتلر
 ایدب اوغول حق تعالی سکا و نسلوکه سعادت و دولت و عزت روزی
 اتمشدی، زنهار غزانی الدن قوماکوز، عدل و داد ایدب فقیرک بد دعاسندن
 حذر ایدک رعیتی انجتمک، فسق و فجوردن قاچوک، بدعت اتمک، شریعتی
 گوزدوک، احسان ایلک و هم غریبی حوش طوتک، ظلم و جورى ترك ايله،
 غافل اولیاسین، سکا و صیتم اولاکم اکثر قاضیلری والیلری دایم تفتیش ایدب
 عدل ایلیهسن تا قایم ملک اولاسن، رعیت سکا تابع اولالر، بدعت اتمه و هم
 رشوت خوری قتل ايله، کافره اعتبار ایلمه، حاکم ایلمه، اسلام دیننده انلره
 احتیاج گوسترب مصالحه دخل ایتدرمک یوقدر ونا مشروع < 309 a > اش
 اشلمک ددی، درلو نصیحتلر ایلدی، دخی عثمانی گوندردی، بو طورن خلق تعجبیه
 واروب ایتدلر: سرور بو ربوی بگی غازی یگت در، پادشاه دگلدر کم سز
 بوکا شاهانه نصیحت ایدرسز، سرور ایتدی: ای قوم بویگت پادشاه زاده در
 و بنی اسحق بن ابراهیم علیهما السلام درکه اکا عیص دیرلر، انوک نسلی در،
 اوچ پیغامبر بونسله دعاء خیر اتمشدر، بری ابراهیم پیغامبر اکنجی اسحاق
 پیغامبر اوچنجی آخر زمان پیغامبری محمد مصطفی در علیهم الصلوة والسلام،
 پس دنیایه گلن پادشاهلر بونسلدن اولاکلمشدر، گرو بویگیده حق تعالی
 سلطانلق و یروب بونک ذریتی و نسلی اولو پادشاهلر اولیسرلدر ددی، چون
 خلق شریفدن بو سوزی اشتدلر، ایتدلر: بوکشی ولی در گرچک سویلر صحیحدر
 دیوب عثمانه توجه ایلدر، غازی یگتله انوک یانته جمع اولوب درلمگه باشلدر،
 بو عثمان قوت طومتغنه بشلدی « (309 a — 306 b) .

3.

« بوطرفده رومده سلطان علاءالدینه خبر ویردلر، پس سلطان ایتدی :
 دریغا شریف اولدوگی معلوم اولدی کم اوستومزه بودشانلر یورودی دیوب
 دخی لشک. امر ایلیدی، جمع اتدی، بگلرین دعوت ایذب یرلو یرنه انلری
 ولی عهد ایذب ددکم بندن صکره < 527 a > ابسم اوتورب بربریکؤزه
 دوزنلک ایذب، کافرله غزایلیک، بنم اوغلوم یوقدرکم سزه بک ایدم، بر
 کمسنه بولوک کم بوخرجنوان طرفنی اکتا ویره لم، کافرله واره غزا ایده،
 کافرلردن نه الورسه اول انک ملک اوله، واردلر بگلر اتفاق ایذب ارطغرلی
 اکتدلر و اوغلی الپ عثمانک غزالرک و شریفک اکتا همتلرین و اوغل ایبدوگن
 ونسبده دخی هم اصل ایبدوگن اسحاق پیغمبر اوغلی عیسی (عیص) اصلندندر
 و قرقو > ت < آته آنوک اوغلنلریدر، صلب اعتقادلی اوغزلردر، ترک صادق
 بونلردر، ابوالمسلم مروی زماننده جدی نسبت خاندان ایذب خوارجی اورتادن
 گتوردلر دیوب سلطانه وصف و مدح اتدلر، سلطان گوکتلندن عثمانه محبت
 ایذب امر اتدی، دعوت نامه یازدلر مهردلر، بیک الله و یروب گوندردلر »
 . (526 b — 527 a)

1. kayda göre Şerîf, yani Sarı Saltuk rüyasında iki “şehbâz”
 doğanın uçarak “Yûnân” tarafından “Rûm” mülküne geçtiğini,
 bu bölgedeki kuşları kırdığını, yanlarına pek çok güvercinlerin top-
 landığını, doğanlardan “son gelen” silkinince kanadları altundan
 başka doğanların çıkıp “şikâr” a başladığını, “ön gelen” in ise uçup
 kendi iline döndüğünü görmüş ; uyanınca bu rüyayı ta’bir ederek
 “Yûnân” vilâyetinden iki gazînin belireceğini ve “Rûm” u fedhede-
 ceğini, birisinin soyunun kesileceğini, fakat diğerinin soyundan “ulu
 pâdişâhlar ve azîm hakanlar” geleceğini söylemiştir.

Burada “Yûnân” kelimesi Anadolu Selçuklu ülkesi manasında
 kullanılmıştır. Bu kelimenin XV. asırda, hattâ daha sonra Konya ve
 civarına alem olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ *Düstûr-nâme-i Enveri*'de
 (Nşr. Mükrimin Halil Yınanç, İst. 1928, 108, st. 12) şöyle deniliyor :

حکمتيله ملك يونانِ اتدى فتح بعنى كم ملك قرامانِ اتدى فتح

Fâtih Sultan Mehmed'in bir mektubunda "Vilâyet-i Yûnân ki der el-sine-i nâs meşhur be-Karaman-est" (Ferîdûn I, 257) cümlesi görülüyor; Mehmed Vusûlî'nin⁵⁹ *Cihâd-nâme*'sinde de Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Selim'in (II. Selim) Karaman'dan Saruhan'a tayini anlatılırken "Mülk-i Yûnân Saruhân'a tahvîl olundu" deniliyor (Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fk. Ktp. M. Çon yazmaları, Nr. A/13, Vrk. 19 b). Bu husustaki diğer kayıtlar için bk. Paul Wittek, *Sultan de Rûm. Extrait de l' Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 6 (Bruxelles 1938), 8-9.

"Rûm" kelimesi ise Rûm-eli mânâsında kullanılmıştır. Saltuk-nâme'de bunu teyid eden başka kayıtlar da bulunmaktadır. Msl. Vrk. 610 a'da "Âhîru'l-emr Sultân Murâd b. Mehmed Hân sonra gelüb ol yerde (Edirne'de) yeni câmi' bünyâd eyledi kim Rûm'un Kudsü oldu" deniliyor.

Böylece Sarı Saltuk ağzından Anadolu'dan çıkacağı bildirilen iki gaziden birisi "Deniz kenârının kâfirlerin birbirine urmuş" olan ve "Şerif'den kuşak kuşanan" Aydın oğlu Umur Bey'dir⁶⁰. Diğeri ise Ertuğrul oğlu Osman Bey'dir. Onun meydana çıkışı 2. kayıtda anlatılmaktadır. Buna göre :

« حیکشدن باخوجان تارى » Selçuklu-ülkesine yürüyünce Sultan Alâeddin telâşa düşmüş, bir taraftan Sarı Saltuk'a haber göndererek duasını dilemiş, diğer taraftan beylerini, bu arada Saruhân'ı,

⁵⁹ Bu müellif, Flügel'de yanlış olarak Usûlî diye anılıyor (Bk. *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*, II, Wien 1865, 234) ; aynı yanlışlık Fr. Babinger, GOW 114'te de görülüyor. Ayrıca bk. L. Forrer, *Handschriften osmanischer Historiker in Istanbul*. Der Islam 26 (1942) 197. Nr. 46. Halbuki eserde sarîh kayıtlardan (Msl. Vrk. 14 a, 16 b, 22 a) anlaşıldığına göre müellif, Molla Çelebi diye anılan Mehmed Vusûlî'dir. Ayrıca bk. Atâî, *Zeyli Şakaik*. İst. 1268, 311-12 ; krş. Bursalı Tâhir, *Osmanlı müellifleri* II, 475-76.

⁶⁰ "Râviler aydur : Aydın ilinde Aydın'ın bir gürbüz Bahâdır oğlu kopdu, âkil zeyrek olub başına kızıl doğru bürk giyerdi, düşünde ol kisveti âna gösterdilerdi, adına Gazî Ömer dirlerdi, halk Umur Bey dahî dirlerdi, âna lakab yâd iderlerdi, ol deniz kenârının kâfirlerin birbirine urmuşdu, Kayсар neslinden idi, babası Aydın idi. Çün ol server on dört yaşında idi, sürüb Sinob şehrine geldi, dahî gemiye binüb Kefe'ye gitti, Şerif'e (Sarı Saltuk) gelüb el öpdü, Şerif'den kuşak kuşandı, dua alub giru Aydın iline gitti geldi, karar eyledi. Serverlere Şerif ayıttı : Gördüğümüz doğanın biri budur, hayr ola." (Vrk. 306 b).

“Nûşîrevân neslinden” olan Cândâr oğlu Ali Bey’i, Mentеше’yi ve Karaman’ı toplayarak “gelen yavuz düşmen” karşısında yenilir ve ölürse ne tarzda hareket edeceklerini bildirmiş, kendi yerine Karaman’ın oturmasını, bir kızını ona, diğer bir kızını Cândâr oğlu Ali Bey’e verdiğini, üçüncü kızını da kendisine “fâl-i uğur” sayacağı ve “Harcenevân mülkünü ismarlayacağı” bir gazîye vermek istediğini söylemiştir. Mülk-nâme ve berâtlarını yazıp beyleri yerine gönderdikten sonra Harcenevân’a cihâda memur edeceği gazîyi aratmağa başlamıştır. O sırada Horasan’daki Oğuzlardan Süleyman-şâh oğulları, Cengiz’in önünden kaçıp Anadolu’ya gelmiş bulunuyorlarmış. Bunlar üç kardeşmiş ve İshak Peygamber oğlu ‘İys ve Bâyezid Hân ile Korkud Ata soyundan geliyorlarmış. Üç kardeşten Baysungur, geriye “Acem” e gidip Horasan’da hâkim olmuş; Gündüz, Erzincan ovasında kalmıştır. Sultan, onun oğlu Ömer’e Erzincan’ı ve “Hamîd” (Âmid)’i vermiştir. En küçükleri Ertuğrul da Rûm’a (Burada Anadolu manâsında) inmiş ve Sürmelü-çukur’u kışlak ve yaylak olarak istemiştir. Sultan onun asâletini anlayınca arzusunu yerine getirmiş, ayrıca Harcenevân’a gazâyâ memur etmiştir. Bunun üzerine Ertuğrul gazâyâ çıkıp pek çok yerleri feth etmiştir (Bu arada Söğüd’ün fethi ve sebab-i tesmiyesi anlatılıyor). Sarı Saltuk’un şöhretini duyunca da oğlu Osman’ı “armağanlar ve hediyelerle” kendisine göndermiştir. Sarı Saltuk, Osman’a çok itibar göstermiş, Hak Teâlâ’nın ona “ve neslüne saâdet ve devlet ve izzet rûzî” kıldığını bildirmiş, uzun boylu nasîhatta bulunmuştur. Etrafindakiler Sarı Saltuk’tan, böyle bir “boybeği gazî yiğit” e bu kadar itibar göstermesinin ve “şâhâne nasîhatlar” etmesinin sebebini sorunca “Bu yiğit pâdişâh-zâdedir ve Benî İshak b. İbrâhîm aleyhimâ’s-selâmdır ki âna ‘İys dirler, ânun neslidir. . . Pes dünyâda gelen pâdişâhlar bu nesilden olagelmıştır ; giru bu yiğide Hak Teâlâ sultanlık virüb bunun zürriyeti ve nesli ulu pâdişâhlar olserlerdir” demiştir.

Bu uzun hikâyede Anadolu’ya hücumundan bahsedilen «خیکشدن باخوجان» hiç şüphesiz “Cengis’den Bâcû Hân” olarak okunmalıdır. Müstensihin «جنگسدن باجو خان» kelimelerini yazarken harflere yanlış nokta koyduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bâcû Hân ile de meşhur İlhanlı kumandanı Baycû’nun kastedildiği muhakkaktır. Onun Selçuklu ülkesindeki Moğol-İlhanlı fütûhatındaki rolü için bk. B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*. Leipzig 1939, 43 v.d.

Saltuk-nâme'de gerek bu kayıtda ve gerekse diğer yerlerde "Sultân Alâeddin" ile, hiç bir kronoloji endişesi gözetilmeksizin, I. Alâeddin Keykubâd kasedilmektedir.

Meşhur Osmanlı an'anesine uygun olarak ⁶¹ Cengiz'in (Moğollar'ın) önünden kaçarak Anadolu'ya geçtiği bildirilen Oğuzlardan Süleyman-Şâh oğullarının 'İys ⁶² soyundan geldikleri hakkındaki rivâyet, Osmanlı tarihlerinde de görülmektedir. Neşri bu rivâyeti şu cümlelerle tenkîd etmektedir ⁶³ :

«ارطغرل بن سلیمان شاه ... بن گوک الب بن اوغوز بن قراخان ...
وقرا خاندان مراد عیصدر و اوغوز خان عیص بن اسحاق بن ابراهیم
اوغلی در دیدیلر ، خطا اتدلر ، زیرا عیص روم اصغر اتاسیدر که روم
ثانیہ در .»

Yine Saltuk-nâme'de Osmanlıların soyunun bağlandığı "Bâyezîd Hân" ise "Bayındırخان" (Bayındır Hân)'ın müstensih tarafından bozulmuş şekli olmalıdır. Ertuğrul'un kardeşi olduğu bildirilen Gündüz Alp'in Akkoyunluların, yani Bayındırîlerin ecdâdı sayılması bu hususta şüphe bırakmamaktadır. Buna ait en sarîh kayıd eserin sonunda bulunmaktadır (Vrk. 616 a) :

«سلطان محمد اوزن حسن سفرنه عجمه گندی ، حسن بك پادشاه ایدی
عجمده گوندزاوغلی عمر خان نسلندن ایدی»

Osmanlıların Bayındır boyundan geldikleri hakkında Kanunî Sultan Süleyman zamanında yazılan *Câmi'ü'l-meknûnât* adında müellifi meçhul Osmanlı tarihinde bir rivâyet bulunmaktadır ⁶⁴. An'a-

⁶¹ Bk. Paul Wittek, *Osmanlı imparatorluğunun doğuşu*. Fahriye Arık terc. İst. 1947, 19 ; Mükrimin Halil Yınanç, Ertuğrul maddesi, İslâm Ansiklopedisi IV, 329.

⁶² 'İyssü. Bk. Âsım Efendi, *Kamus terc.* II, 388; krş. Muhammed b. Khâvendshâh (Mirkhond), *The Rauzat-us-safâ*. Translated by E. Rehatsek. I, London 1891, 190 v.d.

⁶³ *Kitâb-ı Cihân-nümâ*. Faik Reşid Unat—Dr. Mehmed A. Köymen nşr. I, Ankara 1949, 56, st. 2-5 ; *Gihannüma. Die altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschrî*. Hrsg. v. Franz Taeschner. I, Leipzig 1951, 19, st. 11-12.

⁶⁴ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri* II, 74'te ve ondan naklen Fr. Babinger, *GOW* 13'te Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'nin *Câmi'ü'l-meknûnât* adlı eserinin İb-

nevî şecerelerde de Bayındır ismine tesadüf edilmektedir ⁶⁵. Fakat Korkut Ata'nın Osmanlıların ecdâdı arasında yer aldığı ve onun Bayındır Han ile aynı soydan olduğu hakkındaki rivâyet başka hiç bir kaynakta görülmemektedir. Bilâkis Korkut'un Bayat boyundan olduğu Reşîdüddin'de ⁶⁶ ve doğrudan doğruya Kitâb-ı Dede Korkut'ta ⁶⁷ bildirilmektedir ⁶⁸.

Burada Saltuk-nâme müellifinin Osmanlı ve Akkoyunlu devletlerinin kuruluşu hakkında naklettiği rivâyeti diğer kaynakların ifadeleri ile karşılaştırmayacağız ⁶⁹. Yalnız Ertuğrul'un gazâyâ memur edildiği "Harcenevân" ülkesi ile hangi bölgenin kastedildiğini açıklayacağız :

Saltuk-nâme'de *خراجته وان* ve *خرجنوان* şeklinde yazılan bu ülkenin "Rûm'un kapısı" sayıldığı şu kayıtdan anlaşılıyor (Vrk. 7a):

« بن خرجنوان بگی طیریانوسم ترکله قارشى گوگس طوطب طورردم،
رومك قېوسى بنم الومده در »

Diğer bir yerde de "Rûm'un kapısı" olarak "Amasya tarafı" gösterilmektedir (Vrk. 544b) :

nû'l-Emin Mahmud Kemal İnal Byf. nin hususî kütüphânesinde bulunduğu yazıdır. Muhterem üstadın lutûfkâr müsaadeleriyle gördüğümüz eser, *Câmi'ü'l-mek-nûnât* adını taşımakla beraber muahhar bir Osmanlı tarihidir. Bu eserin diğer bir nüshası Osman Ferid Sağlam'ın kütüphânesinde bulunmaktadır (Bk. O. F. Sağlam, *Şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskûkâtın millî tarihe hizmetleri*. IV. Türk Tarih Kongresi. Ankara 10—14 Kasım 1948. Kongreye sunulan tebliğler. Ankara 1952, 174).

⁶⁵ Msl. bk. Âşık Paşa-zâde, 2, st. 18 : Ertunrul b. Süleyman Şah b. Kayı (Kaya) Alp b. Kızıl Boğa b. Bayıntur ; krş. Oruç Bey, 80, st. 17 ; Giese Anonimi, 4, st. 6.

⁶⁶ O. Ş. Gökyay'ın mukaddimesi, XIX.

⁶⁷ O. Ş. Gökyay nşr. 1, E. Rossi nşr. 325 ; terc. 96.

⁶⁸ Fakat *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*'da Korkut'un Bayındır tâifesinin şeyhi olduğu yazılmaktadır. Bk. O. Ş. Gökyay'ın mukaddimesi, XXXIII. Kayı'lardan olduğu hk. Ebû'l-Gazi'nin rivâyeti için bk. Aynı eser, XXII.

⁶⁹ Bu rivâyet esas itibariyle Âşık Paşa-zâde'de bulunan rivâyeti hatırlatmaktadır (*Târîh-i Âl-i Osman*. Âli nşr. İst. 1332, 3 v.d.).

« ارطغزل بوینی درت بولوك ایلدی ... بر بلوگنه کندو حکم ایدردی،
دخی اماسیه طرفنه غزا ایدرلردیکم رومک قبوسیدر، اول دخی رومدن
اکلوردی»

Bu suretle Amasya bölgesi ile Harcnevân'ın ayniyeti meydana çıkmaktadır. Bu noktayı tesbit ettikten sonra Harcnevân kelimesinin Dânişmend-nâme'lerde⁷⁰ Amasya'ya verilen "Harcana-Harcene" adından bozma olduğu kolaylıkla anlaşılır. Nitekim Saltuk-nâmede Harcnevân'dan "Harcene" şeklinde de bahsedildiği görülmektedir (Msl. Vrk. 36b, st.4 : "Harcene kâfirleri").

3. kayıtda da aşağı-yukarı 2. kayıtda verilen malûmat hülâsa edilmekte, fakat Sultan Alâeddin'in Ertuğrul'u değil Osman'ı kâfirlerle gazâyâ memur ettiği anlatılmaktadır. Ayrıca Osmanlıların ecdâdının Ebû Müslim zamanında "Havâric" i ortadan kaldırdığı bildirilmektedir.

Bu nota son vermeden önce bir noktaya daha işaret etmek istiyoruz : Sarı Saltuk'un, Osman Gazî'ye gösterdiği itibarın sebebini soran müridlerine cevâben söylediği sözler, Kitâb-ı Dede Korkut'un başında Kayı soyu hakkında Dede Korkut ağzından nakledilen sözlerle çok benzemektedir.

⁷⁰ Bk. Dr. Şükrü Akkaya, *Kitab-i Melik Danişmend Gazi-Danişmendname*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fk. Dergisi 8 (1950) 136. Danişmend-nâme hk. bk. M. Fuad Köprülü, *Belleten* 7 (1943) 427-430. Osmanlı kaynaklarında da bu şekilde tesâdüf ediliyor. Msl. bk. N. Asım — M. Ârif, *Osmanlı tarihi* 556, not 1.

II.

UZUN HASAN'IN BİRİNCİ KARAMAN SEFERİ

Giriş.— § 1. İbrahim Bey'in ölümü ve komşu devletler.— § 2. Karaman şehzâdelerinin hâmi aramaları.— § 3. Dulkadir-oğlu Melik Aslan Beğ'in Karaman ülkesine girişi.— § 4. Uzun Hasan'ın Karaman seferi.— § 5. Fâtih'in Karaman'da nüfuz tesisi ve İshak'ın kaçıışı. — § 6. Netice.

Karaman-oğlu İbrahim Bey'in ölümünden sonra Karaman ülkesinde Osmanlı hâkimiyetinin teessüsüne kadar geçen hâdiseler, henüz tamamiyle aydınlatılmamış bulunmaktadır. Bu arada İbrahim Bey'in ölümünü takib eden günlerde başgösteren Karaman hegemonyası meselesinin mahiyeti, bu mesele karşısında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın durumu, giriştiği teşebbüsler ve Karaman'ın ilk defa Osmanlı nüfuzu altına ne şekilde girdiği, gerektiği şekilde incelenmemiştir.

Anadolu hegemonyası mevzûunda Fâtih Sultan Mehmed ve Uzun Hasan, daha doğrusu Osmanlı—Akkoyunlu rekabet ve mücadelesinin gelişmesinde mühim bir rol oynayan bu hâdiselere, Uzun Hasan'a ait araştırmalarda hemen hemen hiç temas edilmemiş¹, Osmanlı tarihine ve Fâtih Sultan Mehmed'e ait eserlerde ise², tek taraflı olarak, Osmanlı kaynaklarının ifadesine göre gayr-ı kâfi malûmat verilmiştir.

Aşağıda bu hâdiseler üzerinde durulacak, bilhassa Uzun Hasan'ın birinci Karaman seferinin sebepleri, cereyan tarzı ve neticeleri araştırılacaktır.

¹ Msl. bk. V. Minorsky, *Uzun Hasan maddesi*, Encyclopédie de l'Islam IV, 1124; W. Hünz, *Irans Aufstieg zum Nationalstaat im XV. Jahrhundert*. Tevfik Bıyıklıoğlu terc. 37 v. d.; Mükrimin Halil Yınanç, *Akkoyunlular maddesi*. İslam Ansiklopedisi I, 260.

² Msl. bk. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* II, 85 v.d.; Atâ Bey terc. III, 90 v.d.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* II. İstanbul'un fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar. Ankara 1949 (= Türk Tarih Kurumu yayınlarmdan. XIII. Seri, No. 162) 89 v.d.; Selâhattin Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fâtih Sultan Mehmed'in siyasi ve askerî faaliyeti*. Ankara 1953, 179 v.d.; Fr. Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*. *Weltenstürmer einer Zeitenwende*. München 1953, 249 v.d.

§ 1. İbrahim Bey'in ölümü ve komşu devletler

Osmanlı kaynaklarına göre³, vefatı sırasında Karaman-oğlu İbrahim Bey'in⁴ yedi oğlu hayatta bulunuyordu⁵. İshak, Pîr Ahmed, Kasım, Alâeddin, Karaman, Nûre Scfu ve Süleyman adını taşıyan bu şehzâdelerden⁶ İshak, bir câriyeden, diğerleri ise Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Sultan Hâtun'dan doğmuştu⁷. Altı oğlunda da

³ Bilhassa bk. *Cihannüma. Die altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehemed Neschrî*. Im Auftrage der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin nach Vorarbeiten von Theodor Menzel herausgegeben von Franz Taeschner. I. Einleitung und Text des Cod. Menzel. Leipzig 1951, 200 (Aşağıda "Neşri" şeklinde kısaltılmıştır). Diğer kaynaklar için bk. Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*. II, 85 ; Atâ Bey terc. III, 90 ; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*. II, 89.

⁴ İbrahim Bey'in hayatı şu yazıda tedkik edilmiş bulunuyor: İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Karaman-oğulları devri vesikalarından İbrahim Bey'in Karamanmareti vakfiyesi*. Belleten I (1937) 56-127 ; ayrıca bk. M. C. Şihâbeddin Tekindağ, *İslâm Ansiklopedisi* VI/59 (1953) 325-327.

⁵ Bazı kaynaklar, msl. Âşık Paşa-zâde 6 oğlundan bahsediyor (*Tevârîh-i Âli Osman*. Âli Bey nşr. İst. 1332, 167). İbn Tagrı-berdi de mütereddid bir ifade kullanarak 6 veya 7 oğlu vardı diyor (*Extracts from Abû'l-Mahâsin ibn Taghrî Birdî's Chronicle, entitled Hâwûdith ad-duhûr fî madâ'l-Ayyâm wash-Shuhûr*. Edited by William Popper. Part 3, 865-874 A. H. Berkeley-California 1932, 487) :

« ان الصارمی ابرهیم بن محمد ابن قرمان توفی وترك عدة اولاد نحو ستة نفر او سبعة والخمسة من بنت ابن عنان اخت مراد بك عمه السلطان محمد ابن عنان المتوفى الآن واسحق هذا من غيرها »

⁶ Şikârî, son üç şehzâde yerine Halil, Ya'kub ve Küçük Mustafa'nın adlarını veriyor (*Karaman-oğulları tarihi*. Mesud Koman nşr. Konya 1946, 191). Fakat İbrahim Bey'in gerek Osmanlı kaynaklarında ve gerekse Şikârî'de zikredilmeyen diğer bir şehzâdesi bilinmektedir. Bu şehzâde, İbrahim Bey'in Karaman imareti vakfiyesinde tuğra şeklinde imzası görülen Mehmed'tir (Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Belleten* I, 126). Mehmed, ya babasından önce ölmüştür, yahut yukarıda nakledilen isimlerde yanlışlık vardır.

Esasen İshak, Pîr Ahmed ve Kasım müstesna diğer şehzâdelerden sadece Alâeddin'in adı, 870 tarihli mezar kitabesi ile tevsik olunabilmektedir (Halil Edhem [Eldem], *Karaman oğulları hakkında vesâik-i mahkûke*. TOEM 3, 1328, 833-4).

Edirne'de de 876 tarihli mezar kitabesi bulunan Karaman Bey, İbrahim Bey'in değil, Mehmed Bey'in oğludur (Bk. Halil Edhem, Aynı yazı, 877 ; E. Hakkı Ayverdi, *Fâtih devri mimarisi*. İst. 1953, 443). Hikmet Turhan Dağlıoğlu ise, herhalde yanlış olarak bu kitabenin 856 tarihini taşıdığını ve Mehmed Bey'e ait olduğunu bildiriyor. Bk. *Edirne mezarları*. Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 3, 1936, 190-191).

⁷ Bk. Neşri, 200 ; bu hususu Mısır kaynakları da teyid etmektedir. Msl. bk. İbn Tagrı-berdi, *Havâdis*, 487. Fakat Halil Edhem nereden aldığını bildirmeden sadece Pîr Ahmed, Kasım ve Alâeddin Beylerin Sultan Hatun'dan doğduğunu yazıyor (*Düvel-i İslâmiye*. İst. 1927, 298).

“Osmanlılık râyihası”⁸ bulan İbrahim Bey, aynı zamanda en büyük şehzâdesi olan İshak’a hususî bir teveccüh göstermiş ve veliahd tayin etmişti⁹. Diğer şehzâdeler bu durumdan memnun olmamışlardı ; nitekim İbrahim Bey’in H. 868 yılında hastalanıp yatağa düşmesi üzerine, İshak fi’len idareyi ele almağa teşebbüs edince, bu şehzâdeler hemen memnuniyetsizliklerini izhar etmişler ve ciddî bir şekilde muhalefete geçmişlerdi. Bu arada topladıkları kuvvetlerle Konya üzerine yürümüşler ve İbrahim Bey ile İshak’ı Gevele kal’asına¹⁰ çekilmeğe mecbur etmişlerdi. Bu sırada ağır bir şekilde hasta olan İbrahim Bey, daha Gevele’ye girmeden, kal’a kapısında vefat etmişti (Zilka’de 868/6.VII.—4.VIII.1464)¹¹.

⁸ Bk. Neşri, 200.

⁹ Halbuki Şikârî, İshak da dahil olmak üzere İbrahim Bey’in bütün oğullarının “Osman oğlu kızından” doğduğunu, en büyüklerinin Kasım olduğunu bildirmekte, ayrıca “Hâsıl-ı kelâm İbrahim Han hasta oldu, bildi ki sefer zamanı yakındır, oğullarını başına cem’ idüb Kasım Bey sâhib-i re’y olmağla mühr-i saltanatı âna teslim” etti demektedir (S. 191). Osmanlı tarihlerindeki malûmata uymayan bu rivayetin doğru olmadığı muhakkaktır. Çünkü diğer kaynaklar da Osmanlı tarihlerini teyid etmektedir. Msl. bk. İbn Tagrı-berdi, *Havâdis*, 483-4 ; burada İshak’ın 869 yılı Safe-rinde Kahireye gelen elçisinin, onun babası tarafından veliahd seçildiğini bildirdiği yazılıyor. Yine aynı kaynaktan nakledilen bir rivayete göre (S. 581), İbrahim Bey, ölüm döşeğinde “Benden sonra Karaman ülkesinin idaresi oğlum İshak’ın eline geçerse, bu ülkede Karaman oğullarının ismi bâkî kalsın ; eğer oğullarımdan bir başkası hâkimiyeti ele geçirirse adımız kalsın ve ülkemiz, Osman oğullarının adıyla anılsın” diye vasiyette bulunmuştu.

¹⁰ Umumiyetle adı yanlış telâffuz edilen bu kaleye (Krş. Fr. Babinger, *Kavalla*, Der Islam 29, 1950, 301-302). Fâtih Sultan Mehmed devrinde “Gevele” denildiği, Hâmidî’nin bir manzûmesinden anlaşılıyor (*Külliyât-ı Divân-ı Mevlânâ Hamidî*, İst. 1949 [= İstanbul fethinin beşyüzüncü yıldönümü münasebetiyle yapılan İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından. Seri 3, Sayı 2] 70).

¹¹ İbrahim Bey, Lârende (Karaman)’de yaptırdığı imaret medresesine bitişik olan türbede medfundur. Kabrinin üstündeki kitabede sadece 868 tarihi yazılıdır (Halil Edhem, TOEM 3, 1328, 830-1 ; İ. H. Uzunçarşılıoğlu, Belleten 1, 126). Osmanlı müverrihlerinin çoğu da ay bildirmeden 868 tarihini kaydederler (Krş. Hammer GOR II, 85-6 ; terc. III, 89-90 ; Karamanî Mehmed Paşa her nedense 869 tarihini veriyor. Bk. Mükrimin Halil, *Millî tarihimize dâir eski bir vesika*, TTEM 14, 1340, 148).

Fakat Schavi 868 yılı Selh-i Zilka’de (4.VIII.1464) yahut Gurre-i Zilhicce (5.VIII.1464) tarihini verir (Krş. Weil, *Geschichte der Chalifen*. V, Stuttgart 1862, 310). Bununla beraber İbn Ayas, İbrahim Bey’in vefatı haberinin 868 Zilka’desinde Kahire’ye ulaştığını bildirir (*Unpublished pages of the Chronicle of Ibn Ijas*, A.H. 857—872 A.D. 1453—1468. Published with an Introduction, Annotations and Indices by Dr. Mohamed Mostafa. Cairo, 1951, 143-144).

İbrahim Bey'in ölümünü takip eden günlerde Karaman ülkesi bir müddet karışıklık içinde kalmış ve şehzâde kavgalarına sahne olmuştu. Böylece, geo-politik bakımdan büyük bir ehemmiyeti olan Karaman'da siyasî vahdetin bozulması, şüphesiz, muhtelif bakımlardan bu bölge ile ilgilenen devlet ve hükümdarları harekete geçirecek ve şehzâde kavgalarından faydalanmağa sevk edecekti.

Bunların başında Osmanlı hükümdarı Fâtih Sultan Mehmed gelmekte idi. Çünkü :

1. Tâ kuruluş devrinden beri Osmanlılara karşı hasmâne bir siyaset güden Karaman-oğulları, muhtelif askerî ve siyasî teşebbüsleriyle, Osmanlı devleti için Anadolu'da büyük bir tehlike teşkil etmişlerdi. Bunu yakından bilen ve daha ilk saltanatı sırasında Osmanlı orduları Rumeli serhadlerinde meşgul iken devleti arkadan vurmak için İbrahim Bey'in giriştiği hareketlere şahid olan¹², hiç şüphesiz yine bu hükümdarın kendisi aleyhinde Garp devletleriyle yaptığı anlaşma ve ittifak teşebbüslerinden¹³ haberdar olan Fâtih Sultan

Bundan dolayı 868 Zilka'de tarihi (6.VII. — 4.VIII.1464) daha ziyade sayan-ı kabul görülmektedir. Aşağıda anlatılacağı veçhile Uzun Hasan, İbrahim Bey'in ölümünden sonra Karaman'da nüfuz tesisi için 869 yılı Muharrem ayında (13.IX.—2.X.1464) sefere çıkmıştır. Zilka'de tarihi kabul edilirse seferle vefat tarihi arasındaki fasıla (Zilhicce) normal sayılabilir.

Fr. Babinger —her halde Weil'den alarak— bir yerde (*Mehmed der Eroberer*, 249) 4—5 Ağustos 1464'ü bir yerde (S. 288) 1464 yılı Ağustos ayı başını kaydediyor.

¹² Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Belleten* 1, 118 v.d. ; Fr. Babinger, *Von Amurath zu Amurath. Vor-und Nachspiel der Schlacht bei Varna*. 1444. *Oriens* 3, 1950, 232.

¹³ Msl. İbrahim Bey, 12 Şubat 1453 tarihinde Venediklilerle akdettiği ticarî muahede münasebetiyle gönderdiği bir mektupta "müşterek düşman"a, yani Osmanlılara karşı birlikte hareketten bahsediyordu. Bk. W. Heyd, *Histoire du Commerce du Levant au Moyen-âge*. Edition fr. publ. par Furcy Reynaud. II, Leipzig 1923, 356-357 ; Romanin, *Storia documentata di Venezia*. IV, Venezia 1913, 523-525.

1460 Eylülünde Viyanada Alman Reichstag'ı toplandığı ve Fâtih Sultan Mehmed aleyhinde Haçlı seferi teşebbüslerinden söz açıldığı sırada Doğulu mütteliklerden biri olarak Karaman-oğullarından bahsedilmişti. Bu hususta bk. N. Iorga, *GOR II*, Gotha 1909, 96.

Trabzon-Rum imparatoru David'in Burgondia dukası Philipp'e yazdığı 22 Nisan 1459 tarihli mektupta, Fâtih'e karşı kurulacak koalisyonda yer alabilecek Doğu hükümdarları arasında Karaman-oğlu da zikr edilmişti. Mektubun metni için bk. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*. München 1827, 264 v.d. ; daha geniş bibliyografya için bk. Moriz Landwehr v. Pragenau, *Ludwig von Bologna, Patriarch von Antiochien*. *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung* 22 (Insbruck 1901) 288-296.

Mehmed, Anadolu hegemonyasını ele geçirmesine sed çekmeğe çalışan Karaman hânedanını, müsait ilk fırsatta ortadan kaldırmak isteyecekti. İbrahim Bey'in ölümü ve Karaman'da çıkan karışıklıklarla bu fırsat zuhur etmiş oluyordu.

2. Karaman-oğullarının, Osmanlı devletine karşı güttükleri hasmâne siyasetten sarf-ı nazar, sâhip oldukları toprakların taşıdığı geopolitik önem bile, Fâtih'in bu bölge ile ilgilenmesi için kâfi bir sebep teşkil ediyordu. Bilhassa Güney ve Doğu Anadolu'ya giden ve mukabil olarak buralardan gelen büyük istilâ ve ticaret yolları üzerinde bulunan Karaman'ı ele geçirmek ve bu bölgede başka devletlerin nüfuz tesis etmelerine mâni olmak, hem Doğu'ya müteveccih fütûhat plânları olan, hem de Garpta meşgulken arkasını emniyet altına alması gereken Fâtih Sultan Mehmed için zarurî idi.

3. Ayrıca Karaman, onun için, Anadolu hegemonyasını tamamiyle ve kolayca ele geçirebilmesinde çok faydalı olabilecek bir askerî üs olarak ta ehemmiyeti hâizdi. Güney Anadolu'da, bilhassa İçel bölgesinde yapılacak fütûhat ve büyük seferlere ihtiyaç hissettirmeyen muhtelif te'dib hareketleri için böyle bir üsse sahip olmak elzemdi.

Fakat tam İbrahim Bey'in vefatı ve şehzâde kavgalarının başladığı sırada (1464 yaz sonu ve sonbaharı), Fâtih Sultan Mehmed'in Karaman ile ilgili, geniş ölçüde ve kat'î neticeli büyük bir teşebbüse geçmesi imkânsızdı. Çünkü aynı yılın baharında Matthias Corvinus ile çarpışmak üzere Bosna seferine çıkmış, Ağustos sonuna kadar Yayça muhasarası ile meşgul olmuş, ancak sonbaharın nihayetinde İstanbul'a gelebilmişti ¹⁴. İbrahim Bey'in vefatını da ancak bu sırada öğrenebilmişti ¹⁵.

Karaman hânedan ve ülkesinin âkıbeti, Fâtih Sultan Mehmed'ten başka, birinci derecede Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı da ilgilendiriyordu.

Fâtih'in İstanbul fethi hazırlıklarıyla meşgul olduğu bir sırada, 1452'de Diyarbakır'da küçük Akkoyunlu beyliğinin başına geçen Uzun Hasan, evvelâ kendisine rakib olabilecek Akkoyunlu şehzâdelerini bertaraf ettikten sonra, plânlı bir şekilde fütûhâta girişmiş, Şarkî Anadolu'da ve Yakın-Şark'ta hâkimiyetini sağlamlaştırıp ge-

¹⁴ Bk. Babinger, *Mehmed der Eroberer* 247-249 ; Selâhattin Tansel, *Fâtih S. Mehmed*, 179 v.d.

¹⁵ Dursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*. Mehmed Ârif nşr. İst. 1914-1916, 121.

nişletmek için hiç bir fırsatı kaçırmamıştı. Önceleri zayıf komşularına tevcih ettiği seferler esnasında, Akkoyunlu topraklarını çevreleyen büyük devlet ve kuvvetlerle, yâni Osmanlı, Memlûklu ve Karakoyunlularla zahirî bir dostluk siyaseti gütmüş, fakat kendisini kuvvetli ve üstün hissettiği anlarda, bunlara karşı da harekete geçmekten çekinmemişti.

Karaman-oğlu İbrahim Bey'in vefatı sırasında, henüz doğrudan doğruya Fâtih'in karşısına çıkabilecek bir durumda olmayan Uzun Hasan'ı Doğu'da yapacağı muazzam bir mücadele bekliyordu. Belkemiğini Karakoyunlularla, daha doğrusu Cihanşah'la ergeç yapılacak olan ölüm-kalım savaşı teşkil eden bu mücadelede muvaffak clabilmesi için, Uzun Hasan'ın, Batı cihetinden emniyet altında olması gerekiyordu. Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethi, onun Kuzey cenahını nisbeten tehlikeye koymuştu. Karaman'ın kaybı ise daha tehlikeli olabilirdi. Hem bu sebeble, hem de Fâtih'in rakibi olarak Anadolu hegemonyasında söz sahibi olmak emelini güttüğü için Uzun Hasan'ın Karaman'a nüfuz etmesi ve hiç olmazsa bu ülkede kendisine tarafdar tampon bir devletin bulunmasını istemesi tabii idi.

1464 yılı Sonbaharı, onun bu isteğini yerine getirebilmesi ve İbrahim Bey'in vefatıyla bozulan statükoyu yeniden tesisi için çok müsaitti. Çünkü herhangi bir sefer ile meşgul bulunmuyor ¹⁶, daha mühimi, Cihanşah'tan endişe duymuyordu : Cihanşah tam bu sırada kendisine karşı başkaldıran oğlu Pîr Budak galesiyle uğraşıyor ve onu te'dîb için Irak-ı Arab'a doğru yola çıkmış bulunuyordu ¹⁷.

Karaman hâkimiyeti meselesine Memlûkluların da bigâne kalamayacağı muhakkaktı.

İbrahim Bey, İstanbul fethinden az sonra, Memlûklularla anlaşmağa çalışmış, 859 yılı Muharrem ayının 17'sinde (7.I.1455) Kahireye varan bir elçisi vasıtasıyla Fâtih Sultan Mehmed'e karşı yardım istemişti. Fakat Osmanlılarla arasını bozmak için bir sebep görmeyen Memlûklu sultanı, baştan savma bir cevapla bu elçiyi geri göndermişti ¹⁸. Bundan sonra her iki devletin arası açılmış, buna İbrahim

¹⁶ Bk. V. Minorsky, *Uzun Hasan maddesi*. Encyclopédie de l'Islam IV, 1124 ; W. Hinz, *Irans Aufstieg zum Nationalstaat im XV. Jahrhundert*. Tevfik Bıyıklıoğlu terc. 128-129.

¹⁷ Bk. Mükrimin Halil Yınanç, *Cihanşah maddesi*. İslâm Ansiklopedisi III, 183.

¹⁸ İbn Tagrı-berdi, *Havâdis* 221 ; İbn Ayâs, *Bulak nşr.* II, 1311, 47-48 ; *Unpublished pages of the Chronicle of Ibn İyâs* 23.

Bey'in tecavüzkâr politikası sebep olmuştu. Filhakika İbrahim Bey, 860 yılı Şa'banında(5.VII.—2.VIII.1456) Güney Anadolu'da Memlûklu topraklarına saldırmış, Tarsus ve Adana'yı almış ve Gülek Boğazı'na hâkim olmuştu¹⁹. Böylece Karaman ile Memlûklu kuvvetleri arasında başlayan hudut çarpışmaları 861 yılı içinde Karaman-oğulları aleyhine gelişmiş, nihayet İbrahim Bey 862 yılı Cemâziye'l-evvel ayında(17.III.—15.IV.1458) Kahire'ye gelen elçisi vasıtasıyla özür dileyerek ve sulh yapılmasını istemiş; bu isteği hemen kabul edilmişti²⁰. Sulhtan sonra her iki tarafın arası düzelmiş, bilhassa Osmanlı-Memlûklu münasebetlerinin bozulmağa yüz tutması her iki devleti birbirine yaklaştırmıştı.

Osmanlı devletinin garpta olduğu kadar Şarkta da genişlemesi ve gün geçtikçe kuvvetlenmesi Mısır'da baklı olarak endişe uyandırmıyordu. Bilhassa Memlûkluların nâibi durumunda olan beylerin yavaş yavaş Osmanlılara temâyülü bu endişeyi arttırıyordu. Nitekim Dulkadir emri Melik Aslan Bey, 869 yılından önce Fâtiş Sultan Mehmed ile anlaşmıştı²¹. 28 Ramazan 868 tarihinde (4.VI.1464) gelen Osmanlı elçisinin, huzurda yeri öpmekten imtina etmesi ve getirdiği mektubun da "El-makarru'l-kerîm" gibi alelâde bir hitabla başlaması²², bu endişelerin haksız olmadığını ihsas ettirmiş²³. Sultan Hoşkadem tedafûi bazı tedbirlere başvurmuştu. Bu arada, İbn Tagrıberdî'nin sarîh bir şekilde bildirdiği veçhile "Osman-oğluna karşı Uzun Hasan ile ittifak" yapmıştı²⁴. Hoşkadem'in, Memlûklu topraklarına açılan istilâ yolları üzerindeki topraklara sahip bulunan Karaman-oğullarının da böyle bir ittifaka girmesini ve Karaman'da kendisine dost bir hükûmdarın bulunmasını isteyeceği tabii idi.

İşte bu bakımdan Karaman'ın karışıklık içinde yüzdüğü bir sırada, ne ölçüde olursa olsun, Memlûkluların da herhangi bir müdahale ve herekette bulunmaları beklenebilirdi.

¹⁹ *Unpublished pages of the Chronicle of Ibn İyâs* 39 ; muharebelerin safahâtı hakkında ayrıca bk. 42, 45, 47.

²⁰ İbn Tagrıberdî, *En-Nücüm*, VII, 55. Krş. Weil, *Geschichte der Chalifen*, V, Stuttgart 1862, 278 ; Şehabettin Tekindağ, *Karaman-oğulları madd.* İA, VI, 326 (Burada yalnız İbn Ayâs'tan faydalanılıyor).

²¹ İbn Tagrıberdî, *Havâdis*, 501.

²² İbn Tagrı-Berdî, *Havâdis*, 471.

²³ Osmanlı kaynaklarında nakledilen diğer ihtilâf sebepleri için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* II, 141 v.d. ; S. Tansel, 329 v.d.

²⁴ *Havâdis*, 490-1.

Nihayet, Batı hudutlariyle Karaman ülkesine komşu olan Dul-kadir-oğullarının da, bu ülkede cereyan eden hâdiselerle ilgilenmesi mümkündür.

Böylece İbrahim Bey'in ölümüyle ortaya çıkan Karaman hâkimiyeti meselesi karşısında bigâne kalamıyacak ve herhangi bir askerî-siyasî teşebbüse geçebilecek devletlerin durumuna kısaca temas ettikten sonra, hâdiselerin ne şekilde geliştiğini inceleyebiliriz :

Ş 2. Karaman şehzâdelerinin hâmi aramaları

Osmanlı müverrihlerinin rivayetine göte, İbrahim Bey'in ölümünü takip eden günlerde, veliahd olmak sıfatıyla Karaman tahtına çıkmak isteyen İshak, hemen kardeşlerinin muhalefeti ile karşılaşmış, bu arada diğer kardeşlerinden de yardım gören²⁵ Pîr Ahmed, İshakı Konya bölgesinden çıkarmağa ve Silifke'ye çekilmeğe mecbur²⁶ etmiş, böylece muvakkaten Konya tahtına oturmuştur²⁷.

Acaba Pîr Ahmed bu sür'atli ve kat'î neticeli muvaffakiyeti, sadece maiyetindeki Karaman kuvvetleri ile mi, yoksa herhangi bir yabancı devletin yardımı ile mi temin etmiştir ? İshak'ın mağlûbiyetinde Osmanlı müdahalesinin rol oynamış olabileceği muhtemel görülmektedir. Çünkü İshak, 869 Safer ayında (3.—31.X.1464) Kahire'ye varan elçisi vasıtasıyla Memlûklı sultanına, kardeşlerinin kendisine itâat etmeyerek Osmanlı hükûmdarı ile birleştiklerini ve kendisinin "Osman-oğlundan korktuğunu" bildirmişti²⁸. Aşağıda görüleceği veçhile Uzun Hasan'ın İshak'ı Karaman tahtına yerleştirmesi Safer ayının sonunda olduğuna göre, İshak'ın bu müracaatı, kardeşleriyle yaptığı mücadelenin ilk safhasına aittir. İşte bu delil, tarihlerimizde Uzun Hasan'ın İshak'ı himayesinden sonra yapıldığı bildirilen müdahaleden önce de Osmanlıların Karaman veraseti meselesiyle fi'len ilgilendiğini ve Pîr Ahmed'e yardımda bulunduğunu ihsas

²⁵ "Bu oğlanlar ittifak edüb İshak Bey'i sürdüler, Pîr Ahmed'e ayutdular : Bizim ulu karındaşımızsın, biz senin emrine mutîiz didiler, bunların mâcerâsı uzundur" (Neşri, 200).

²⁶ Msl. bk. Neşri, 200 ; Aşık Paşa-zâde, 167.

²⁷ İbrahim Bey'in ölümünden sonra şehzâdelerin durumu ve aralarındaki mücadele hakkında Şikâri'nin verdiği malûmatı (S. 191 v.d.) diğer kaynaklarla tevsik etmek mümkün değildir. Fakat bu malûmatın esas itibariyle yanlış olduğu, Kasım'a birinci plânda yer verilmesinden anlaşılıyor.

²⁸ İbn Tagrı-berdî, *Havâdis*, 483-4. Aşağıya bk.

etmektedir. Maalesef bu yardımın mahiyeti hakkında tafsilât vermek şimdilik mümkün olmuyor. Yalnız burada Neşrî'nin bir kaydı üzerinde durmak faydasız olmayacaktır : Neşrî, İbrahim Bey'in vefatını bildirdikten sonra "Süleyman'la Nûre Sofu küçürekdi, ol vehlede kaçub Sultan Mehmed'e gelmişlerdi" demektedir ²⁹. Bu kayıd, küçük şehzâdelerin herhangi bir yardım talebiyle Pîr Ahmed tarafından İstanbul'a gönderilmiş olması ihtimalini hatıra getirmektedir.

Fakat yukarıda söylediğimiz gibi, Fâtih'in tam bu sırada seferde bulunması, bir yardım yapılmış olsa bile, bunun pek mahdut ölçüde olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Ancak bir ihtimal olarak üzerinde durduğumuz bu ilk i'li müdahale ister yapılmış, ister yapılmamış olsun, Pîr Ahmed ile İshak arasındaki mücadelenin daha başlangıcında, Pîr Ahmed'in Osmanlılarla anlaştığı ve Osmanlıların bu şehzâdeyi desteklemeğe karar verdiği muhakkaktır. İshak'ın Mısır'a giden elçisinin ifadesi bu hususta hiç şüphe bırakmamaktadır.

Bu durumda İshak'ın da Karaman hegemonyası ile ilgilenen ve kendisine müzâhir olması muhtemel görünen devletlerle teması tabii idi.

Nitekim İbn Tagrı-berdî, biraz önce işaret ettiğimiz veçhile, onun Melikü'z-Zâhir Hoşkadem'e bir elçi gönderdiğini, bu elçinin 869 yılı Saferinde Kahire'ye vardığını bildirmektedir ³⁰. İshak Bey bu elçi vasıtasıyla, kendisinin Memlûklu sultanın nâiblerinden biri yerinde olduğunu arz etmiş, babası tarafından veliahd tayin edildiği halde kardeşlerinin başkaldırıp Fâtih Sultan Mehmed ile anlaştıklarını, hâlen korku içinde bulunduğunu bildirmiş ve himaye talebinde bulunmuştu. Memlûklu Sultanı elçiyi çok iyi karşılamış ve "istediği her şeyle" kendisine yardımda bulunmayı va'd etmişti. Ayrıca saltanat tebriki ve ta'ziye için Karaman el-Hâsekî adında bir elçi göndermişti ³¹.

Fakat, ancak diplomatik mahiyette kalan bu temastan müsbet ve fi'li hiç bir netice çıkmamıştı.

²⁹ S. 200 ; faksimilede "ol" kelimesi "evvel" okunacak tarzda yanlış harekeliştir. Uzunçarşılı ise Nure Sofu ve Süleyman Beylerin Pîr Ahmed'in hükümdar olması üzerine Osmanlıların yanına geldiğini yazıyor (*Osmanlı tarihi* II, 89, n. 3) ; Şehzâdelerin ilticasını İshak'ın Silüke'ye çekilişinden sonra kaydeden Âşık Paşazâde'den (S. 167) faydalanmış olsa gerek.

³⁰ *Havâdis*, 483-4.

³¹ *Aynı eser*, 484.

Osmanlı kaynakları İshak'ın Mısır'a yaptığı bu müracaattan hiç bahsetmezler. Buna mukabil "Uzun Hasan'ın eteğin tutub" ³² bir elçi yola çıkardığını ve "Gel, benim vilâyetimden kardaşların kaçır, tâ bunda gelince her göçüne bin filori vireyim" diye haber gönderdiğini bildirirler ³³. Bunun üzerine Uzun Hasan'ın harekete geçtiğini, Erzincan-Sivas üzerinden Karaman'a yürüdüğünü, kendisini karşılayan İshak ile beraber Karaman'a girdikten sonra Pîr Ahmed'i çekilmeğe mecbur ettiğini ilâve ederler ³⁴.

Şimdiye kadar tamamen doğru olarak kabul edilen bu malûmatın yanlış olduğunu söyleyebilmemiz için elimizde oldukça kat'î deliller vardır. Şöyle ki :

1. Uzun Hasan, Osmanlı tarihlerinde bahsi geçen ilk Karaman seferine çıkarken "Bilâd ve vilâyât-ı Karaman" ın ileri gelenleri ile halkına hitaben bir "nişân-ı hümâyûn" ısdar etmiştir. XV. asra ait çok mühim bir münşeât mecmuasında ³⁵ gördüğümüz bu nişân'ın kimin tarafından ve ne için yazıldığını müstensih bildirmemiştir. Fakat Uzun Hasan'ın Karaman seferi ile ilgili olduğu derhal anlaşıl-maktadır. Aşağıda bu "nişân" ın suretini veriyorum :

«اکابر و کدخدایان و متوطنان و مقیمانِ بلاد و ولایاتِ قرمان چون بر
نشانِ همایون واقف و مطلع گرددی باید که خاطر من جمیع الوجوه مرفه و آسوده
داشته از هیچ باب بیچ نوع غم و غصه را در دلِ خود شان راه ندهند
و خوف و مخاطره نکشند که هیچ آفریده را ظلم و تعدی و خسارت نمی رسد،

³² Neşri, 200.

³³ Aşık Paşa-zâde, 167.

³⁴ Krş. Hammer, GOR II, 86 ; terc. III, 90 v.d. ; Babinger, *Mehmed der Eroberer*, 288-9. Babinger bu sırada yanlış olarak Kasım'ın da Memlûklulara iltica ettiğini yazıyor ; Bu hususta muasır Memlûklu kaynaklarında hiç bir kayıt yoktur. Öyle anlaşılıyor ki Babinger, bu malûmatı Angiolellos'tan almıştır. Krş. Donado da Lezze. *Historia Turchesca (1300—1514)*. Dr. I. Ursu nşr. Bucureşti 1909, 39: "...un altro, ch'si chiamava Cassun andò al Cayro dal Soldano, et hebbe condotta in Aleppo, et li stette un tempo."

³⁵ Selim Ağa Kütüphanesi, Nûr-bânû kısmı, Nr. 122, vrk. 54 b ; bu mecmua hk. bk. A. Erzi, *Türkiye Kütüphanelerinden notlar ve vesikalar*. Belleten, XIV, 1950, 100-101.

یقین و تحقیق دانسته باشند که برای آن آمدو شد که ممالک و ولایاتِ قرمان را بنام اولادِ مرحوم و مغفور ابراهیم بیک مقرر و مسلم گردانیده شود، مطالعه کنندگان برینجملت روند و اعتماد نمایند، تحریراً فی محرم الحرام سنة ۸۶۹»

Muharrem 869 (3 Eylül—2 Ekim 1464) tarihini taşıyan bu “nişân” da Uzun Hasan Karaman’a, İbrahim Bey’in oğullarının hakiyetini sağlamak için geldiğini bildirmekte, bütün Karamanlıların huzûr ve sükûn içinde kalmalarını, endişeye düşmemelerini söyleyerek hiç kimseye “zulm ve teaddî” de bulunulmayacağını temin etmektedir.

Eğer Uzun Hasan, Karaman seferine İshak’ın teşvikiyle ve onu tahta geçirmek maksadiyle çıkmış olsaydı, “nişân”da bu hususa temas eder, hattâ Pîr Ahmed’in zulmünden, ilh. bahsederdi. Bütün bunlardan sarf-ı nazar, himaye ettiği şehzâde yalnız İshak olduğuna göre “Evlâd-ı İbrahim Beğ” den söz açmazdı.

2. Uzun Hasan hakkında en mevsuk ve mufassal kaynak olan *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*’de³⁶ İshak’ın herhangi bir suretle yardım dilemek için bu hükümdara başvurduğundan bahsedilmemektedir.

3. Görüldüğü veçhile “nişân”, 869 yılı Muharreminde, yani İbrahim Bey’in vefatından hemen bir ay sonra yazılmıştır. İshak Bey’in bu kadar kısa bir müddet zarfında Uzun Hasan ile temasa geçmesi ve onun hareketini temin edebilmesi imkânsızdır. Nitekim yine İshak Bey’in Memlûkluk hükümdarına gönderdiği elçi, ancak Safer ayında, yani Muharremi takib eden ayda Kahire’ye varabilmişti³⁷.

İşte birbirini tamalayan bu üç delil, Uzun Hasan’ın Karaman seferine girişmesinde İshak Bey’in herhangi bir rolü olmadığını ve Osmanlı kaynaklarının doğru malûmat vermediğini göstermektedir³⁸.

³⁶ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* ve müellifi hakkında Dede Korkut’a ait notlar kısmında izahat verilmiştir.

³⁷ Prof. Uzunçarşılı, hangi kaynaktan faydalandığını kaydetmeden, İshak’ın evvelâ Mısır’a başvurduğunu, fi’li bir muavenet görmemesi üzerine Suriye yolu ile Uzun Hasan’ın yanına gittiğini söylemektedir (*Osmanlı tarihi*, II, 88 ; krş. S. Tansel, *Fâtih Sultan Mehmed*, 285). Bunun aslâ vârid olamayacağı yukarıda verilen izahattan anlaşılmaktadır.

³⁸ İshak Bey, aynı zamanda hem Mısır’a hem de Uzun Hasan’a elçi göndermiş olabilir. Nitekim İbn Tagrı-berdî onun Mısır’a olduğu gibi Uzun Hasan’a da müra-

§ 3. Dulkadir-oğlu Melik Aslan Bey'in Karaman ülkesine girişi

O halde Uzun Hasan bu sefere ne gibi şerait altında çıkmıştır ? Görünüşe göre, bu suale cevap teşkil eden mühim bir kayıt Ebû Bekr Tahrânî'nin *Kitab-ı Diyar-ı Bekriyye* adlı eserinde bulunmaktadır. Bunu aynen naklediyoruz ³⁹ :

«در روی بهار ابراهیم بیک قرمانی که از جمله محبان و هواخواهان صاحب قران [Uzun Hasan] بود وفات کرد ، خبر رسید که ملک اصلان ذولقادر ولایت قرمان را غارت [کرده] ، اهل آن ولایت در دفع او بذیل اعانت صاحب قران متشبث و معتصم گشتند ، صاحب قران بالتاس آن مظلومان رایت جهانچایت را بدفع ظلم ملک اصلان یحانب قرمان متوجه ساخت و آن ولایت را در کنف جمایت کشیده . . . واحشام ذولقادر را منهوب و ملک اصلان را مقهور و منکوب گردانیده ، حکومت آن ولایت را باسحق بیک داد و بقشلاق متوجه شد .»

Görülüyor ki Ebû Bekr Tahrânî "Uzun Hasan'ın dostlarından olan Karaman-oğlu İbrahim Bey'in 868 yılı baharında öldüğünü, Dulkadir-oğlu Melik Aslan'ın (firsattan faydalanarak) Karaman vilâyetini yağmaladığını, Karaman halkının onu def'etmek için Uzun Hasan'a başvurduklarını, bunun üzerine onun sefere çıktığını" yazıyor. Neticede Karaman'ı himâyesi altına alarak Melik Aslan'ın pençesinden kurtardığını, Dulkadirlileri mağlûp ettiğini ve Karaman hükümdarlığını İshak Bey'e verdikten sonra kışlağa çekildiğini bildiriyor.

Ancak Ebu Bekr Tahranî'de ve doğrudan doğruya ondan naklen Hasan Rumlu'da bulabildiğimiz bu malûmatı ⁴⁰, diğer kaynaklarla tevsik edemiyoruz.

İbn Tagrı-berdî, 869 Zilka'desinde, Uzun Hasan'ın, Karaman seferinden az sonra giriştiği Harput muhasarasından bahsederken

caat ettiğini yazıyor (*Havâdis*, 487) Bizim burada ispatına çalıştığımız cihet, Uzun Hasan'ın daha İshak ile temasa geçmeden harekete karar vermiş ve yürüyüşe çıkmış olmasıdır.

³⁹ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, bizdeki nusha, s. 129.

⁴⁰ *Ahsenü't-tevârih*, Nûr-ı Osmaniye Ktp. Nr. 3317, vrk. 94 a.

⁴¹ *Havâdis*, 501.

“Sultan Hoşkadem, bu hâdiseden önce Osman-oğlu ile anlaşmıştı” diyor ; Melik Aslan’ın, bunu farkeder etmez bir elçi gönderdiğini, Fâtih ile mücadeleye muktedir olmadığından ve duyduğu korkudan dolayı böyle bir harekette bulunduğunu bildirerek özür dilediğini de ilâve ediyor ⁴¹.

Bu kayıttan da anlaşılacağı veçhile, Fâtih Sultan Mehmed ile, tam mevzu-ı bahs ettiğimiz hâdiseler sırasında anlaşmış bulunan ve Osmanlılara inkiyadı menfaatına uygun gören Melik Aslan Bey’in, Osmanlı devletinin menfaatlarını birinci derecede ilgilendiren bir sahada kendi başına nüfuz tesisine kalkması imkânsızdı. Esasen kuvveti de buna müsait değildi. Ayrıca ilâve edelim ki, Uzun Hasan hem, biraz aşağıda incelenecek olan, Karaman seferine ait mektubunda, hem de — yukarıda gördüğümüz — “nişân” ında Dulkadirli müdahalesinden hiç bahsetmemektedir.

Fakat “nişân” da, maksadının, Karaman tahtına İbrahim Bey’in oğullarını geçirmek olduğunu söylediğine göre, zımnen Karaman’ı tehdid eden bir müdahalenin mevcudiyetini bildirmektedir.

Ebû Bekr Tahrânî’nin tamamen yanlış malûmat verdiği de pek kolay kabul edilemeyeceğine göre : Dulkadir oğlu Aslan Bey’in İbrahim Bey’in ölümünden hemen sonra, Karaman’da hâkimiyet tesisi maksadiyle değil, ancak karışıklıktan faydalanarak bazı toprak kazançları sağlamak için büyük bir akına giriştiği, Uzun Hasan harekete geçince çekilmek zorunda kaldığı düşünülebilir.

§ 4. Uzun Hasan’ın Karaman seferi

Bu durumu tesbit ettikten sonra Uzun Hasan’ın Karaman seferinin nasıl cereyan ettiğini inceleyelim :

Bu hususta Uzun Hasan’ın, Memlûkluların Divriği ve Dârende nâiblerine yazdığı iki mektup vasıtasıyla sarîh bilgi edinebiliyoruz.

İbn Tagrı-berdî’nin 869 yılı Rebû’l-evvel (1.XI.—30.XI.1464) ayı hâdiseleri arasında verdiği malûmata göre ⁴² Divriği ve Dârende nâibleri Sultan Hoşkadem’e birer mektup yazmışlar ve kendilerine Uzun Hasan’dan gelen mektupları da göndermişlerdi. Bu mektuplardan Dârende nâibine gelen 11 Safer 869 (13.X.1464), Divriği nâibine gelen ise 19 Safer (21.X.1464) tarihli idi. İbn Tagrı-berdî, Sul-

⁴² Aynı eser, 486-487.

tanın huzûrunda evvelâ Dârende nâibine gelen mektubun okunduğunu, Sultanın, öğrendiği şeylerden memnun olduğunu, sonra mektupları kendisine verdiğini bildiriyor ; ayrıca şu cümlelerle ilk mektubun hülâsasını veriyor :

« انّ حسنابك سار بعساكره من ديار بكر الى بلاد ابن قرمان نجدة لاسحق
ابن قرمان على قتال اخوته وانه قاتل المذكورين مع اسحق الى ان هزمهم
واجلاهم عن بلاد ابن قرمان وسار خلفهم الى ان وصل بهم الى ساحل البحر
وانه اخذ اموالهم وارزاقهم واسترجع منهم مدينة قيسارية ومدينة آق شار
ومدينة دوالى ومدينة باك شار ومدينة قونيا ومدينة آقصرای وانه سلم جميع
هذه المدن الى الامير اسحق ابن قرمان وانه خطب بجميعها وبغيرها من بلاد
ابن قرمان باسم الظاهر خشقدم وانّ حسنا واسحق كليهم من جملة ممالك
السلطان ورعيته وانّ حسنا عاد الى بلاده ديار بكر بعد ان ترك قريبه الامير
جمال الدين عند الامير اسحق ومعه خمسمائة مقاتل واشياء غير ذلك »

Bu hülâsadan : Uzun Hasan'ın, kardeşleriyle savaşan İshak'a yardım etmek üzere, ordusu ile Diyâr-ı Bekr'den Karaman ülkesine geldiğini, İshak ile beraber onları hezimete uğrattıp Karaman'dan çıkartıncaya kadar savaştığını, deniz kıyısına kadar arkalarından gittiğini, mal ve erzaklarını ele geçirdiğini, Kayseri, Akşehir, Develi, Beğşehir, Konya ve Aksaray'ı ellerinden aldığını ve Emîr İshak'a teslim ettiğini, bütün bu yerlerde ve Karaman ülkesinin diğer şehirlerinde Sultan Hoşkadem adına hutbe okuttuğunu, Uzun Hasan'ın İshak ile kendisini Sultan'ın memlûkları ve reâyâsı cümlesinden saydığını, yakınlarından Cemaleddin'i 500 muharib ve teçhizatla Emîr İshak'ın yanında bırakarak Diyar-ı Bekr'e döndüğünü öğreniyoruz.

Ayrıca, mektuplar 11 ve 19 Safer 869 (13.X ve 21.X.1464) tarihinde yazıldığına, yukarıda neşredilen ve sefere çıkışı bildiren Farsça "nişân" ise Muharrem (3.IX. — 2.X.1464) tarihli olduğuna göre Uzun Hasan'ın Muharrem ayı ile Safer'in ilk günleri arasında Karaman'da bulunduğunu ve bu kadar kısa bir müddet zarfında netice aldığını anlıyoruz.

Uzun Hasan, seferin hemen akabinde Divriği ve Dârende nâiblerine yazdığı mektuplardan başka, doğrudan doğruya Mısır sultanına da durumu bildirmek üzere bir elçi göndermiş, bu elçi 5 Cemâziye'l-evvel 869 (3.I.1465) tarihinde Kahire'ye varmıştır ⁴³. İbn Tagrı-berdî, bu münasebetle Memlûkluk hükümdarının "Hasan Bey ve İshak b. Dulkadir (şüphesiz Karaman olacak) ile Osmanlılar arasında cereyan eden ve geçen ayın vekayii arasında anlatılan hâdiseleri öğrendiğini" yazıyor ⁴⁴. Böylece Karaman meselesinin ilk safhasında Osmanlı müdahalesinin yapıldığı hususundaki düşüncemizi teyid ettiği gibi Uzun Hasan'ın sefer esnasında Pîr Ahmed'in yanında bulunduğu anlaşılan Osmanlı kuvvetleriyle de karşılaştığını bildiriyor.

Osmanlı kaynakları ise, bu sefer mevzuunda hiç bir kronolojik kayıt zikretmeden şu malûmatı verirler ⁴⁵:

Uzun Hasan, İshak'ın — yukarıda anlatılan — talebini kabul etmiş, Erzincan — Sivas yolu üzerinden Karaman'a doğru yola çıkmıştır. İshak kendisini karşılamış, beraberce Karaman'a girmişlerdir. Fazla mukavemet edemeyen Pîr Ahmed, Fâtih'e sığınmak zorunda kalmıştır. Uzun Hasan, Karaman ülkesinde "çok bedbahtlıklar edip bî-kıyâs zulmler" yapmış ⁴⁶, "mâl-i amân deyu yağmaya yakın işlere" girişmiş, meselâ "üç yüz ev"den ibaret olan Beğşehir'den "otuz altı bin akçe mâl-i amân" almıştır ⁴⁷. Bu arada yirmi bin deve de alıp götürmüştür. Memleketine dönerken İsfendiyyar-oğlu Kızıl Ahmed'i bir miktar kuvvetle İshak'ın yanına bırakmıştır.

Buna göre, Uzun Hasan Bey'in, Dârende nâibine yazdığı mektupta, 500 kişi ile Karaman'a bıraktığından bahsettiği Cemâleddin, Kızıl Ahmed Bey olmalıdır. Burada Cemâleddin'in isim değil unvan olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴³ Aynı eser, 490.

⁴⁴ Aynı eser, s. 490, st. 10-11.

⁴⁵ Msl. bk. Neşri 200-201 ; Âşık Paşa-zâde 167-168 ; Kemal Paşa-zâde, Fâtih Ktp. Nr. 4205, vrk. 124 a ; Hoca Sadeddin, I, 498-499. Heşt Bihişt'te aynı malûmat var. Dursun Bey ise sadece "Uzun Hasan iânetiyle (İbrahim Bey'in) ulu oğlu İshak Karaman mülküne malik oldu" diyor (*Târîh-i Ebû'l-Feth*, 121).

⁴⁶ Neşri, 200. "Bedbahtlıklar" belki "bedhâhlik" !

⁴⁷ Neşri, 200-201.

§ 5. Fâtih'in Karaman'da nüfûz tesisi ve İshak'ın kaçıışı

Osmanlı kaynaklarına göre ⁴⁸, İshak Karaman tahtına geçtikten sonra Pîr Ahmed'in Osmanlılar tarafından yardım görmesini ve kendisi için tehlikeli bir durum yaratmasını önlemek için hemen teşebbüse geçmiş ve Sarı Yakub oğlu Ahmed Çelebi'yi elçilikle Fâtih Sultan Mehmed'e göndererek : "Karındaşımı üzerime gelmeğe koma, Akşehir'i ve Beğşehri'ni size vereyim" teklifinde bulunmuştu. Fâtih bu teklifi kabul etmemiş ve Salur Çavuş oğlu Çavuş-başı Ahmed'i göndererek "Akşehir ve Beğşehri hod evvelden bizim satun alınmış mülkümüzdür ⁴⁹, âna ne minnetimiz var ; Çarşanba suyu sınır olsun, ötesini sana ve berisini bana ; biz dahî karındaşımı koyuvermiyelim" diye mukabil bir teklif yapmıştır.

İshak ta bu teklifi kabule yanaşmamış, bunun üzerine Fâtih, Pîr Ahmed'e askerî yardımda bulunmağa karar vermişti. Bu karar gereğince Antalya Sancak-beyi Köse Hamza Bey ve Afyon-Karahisar sancak-beyi, maiyyetlerindeki "bir nice sancak" kuvvetleriyle Pîr Ahmed'e iltihak etmişti. Pîr Ahmed bu kuvvetlerle beraber Ermenak civarında İshak'la çarpışmış ve onu mağlup etmeğe muvaffak olmuştu. Bundan sonra İshak, Karamandan ayrılmış ; âilesini ve bir oğlunu Silifke'de bırakarak hazinesi ile Uzun Hasan'a iltica etmişti. Böylece Pîr Ahmed, Osmanlı himaye ve nüfûzu altında Karaman tahtına geçmişti.

Osmanlı kaynaklarında, bu hâdiselerin kronolojisi hakkında vâzih bir kayıd bulunmamaktadır ⁵⁰. Fakat Mısır-Memlûkluk ve Batı kaynakları bu hususta bizi kâfi derecede aydınlatmaktadır. Şöyle ki :

⁴⁸ Karamanî Mehmed Paşa, TTEM, 14. Sene, (1340) 148-149 (Çok kısa ma'lumat) ; Dursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* 121-122 ; Neşrî 200-201 ; Âşık Paşa-zâde 168-169 ; Kemal Paşa-zâde, Fâtih Ktp. 4205 vrk. 125a ; Hoca Sadeddin, I, s. 499-500. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*'da, Oruç Bey'de (S. 74), Hacı Halil Konevî'de (Ist. Üniv. Tarih Dergisi, II, 3-4 [1952], s. 63) hemen hemen hiç bilgi yok.

⁴⁹ Burada Osmanlı kaynaklarına göre Yalvaç, Karaağaç, Beğşehri, Seydişehir, Akşehir ve Isparta'nın I. Murad tarafından Hamid-oğlu Hüseyin Bey'den satın alınmış telmih ediliyor (Bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 16).

⁵⁰ Meselâ en fazla tafsilât verdiği görülen Neşrî bile sadece "İbrahim Beğ'in vefatı sekiz yüz altmış sekizindeydi, ammâ bu hâdisâtın ba'zı sekiz yüz altmış dokuzunda vâki oldu" diyor (201). Dursun Bey ise Pîr Ahmed'in İshak'ı koğuşunu 868'de gösteriyor (122).

Gerek Osmanlı tarihine ve gerekse Fâtih'in hayatına ait olmak üzere yazılan en yeni eserlerde de kronoloji kat'î bir şekilde tesbit edilmemiştir. Msl. bk. İ. H.

Mısır-Memlûklü müverrihlerine göre, 869 yılı Şa'ban ayında (29.III.—26.IV.1465) Halep'ten Kahire'ye şu haber geliyor: "Fâtih Sultan Mehmed, İshak ile çarpışmak üzere büyük bir orduyu, halazâdesi olan Karaman şehzâdeleri ile birlikte yola çıkarmıştır" ⁵¹. Başka vasıtalarla derhal teyid edilemeyen bu haber karşısında Sultan Hoşkadem'in canı sıkılıyor. "Çünkü İshak kendisine mensup olduğu için, Osmanlılarla ihtilâfa düşünce yardım etmesi gerekiyor" ⁵².

869 yılı Zilka'de ayında da bu haberin doğruluğu anlaşılıyor ve İshak'dan kaçan Karaman oğullarının Osmanlı ordusu ile beraber tekrar memleketlerine girdikleri, İshak'ın da 30 kişi ile ⁵³ kaçtığı öğreniliyor ⁵⁴.

Bu kayıtlar Uzun Hasan'ın seferinden sonra, Osmanlı kuvvetlerinin 869 yılı Şaban'ında (29.III.—26.IV.1465) veya az önce Karaman'a girdiğini, Zilka'de ayında da (25.VI.—24.VII.1465) netice elde etmiş bulunduğunu gösteriyor.

Hâdiselerin cereyan sırasında İstanbulda bulunan bir Venedikli'nin raporunda da 1465 Nisan tarihi verildiğine göre ⁵⁵ Pîr Ahmed'in Osmanlı nüfûzu altında Karaman tahtına geçişinin 1465 Baharı sonunda olduğu kat'î bir şekilde meydana çıkıyor.

Pîr Ahmed'in, Kayseri surlarında görülen 870 tarihli bir tamir kitabesi de bu hususta hiç şüphe bırakmıyor. Kitabede Pîr Ahmed, kendisini "Sultan Mehmed'in bendesi" olarak gösteriyor ⁵⁶. Tamir

Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* II, 88-89 ; S. Tansel, *Fatih S. Mehmed*, 285-287 ; Fr. Babinger, *Mehmet der Eroberer* 288-9.

⁵¹ Bk. İbn Tagrı-Berdî, *Havâdis*, 497 ; *Nücûm* VII, 733 ; *Un published pages of the Chronicle of Ibn Iyas*, 152.

⁵² İbn Tagrı-berdî, *Havâdis*, 497.

⁵³ "Mubalâğa edenlere göre 100 kişi ile" (İbn Tagrı-berdî, *Havâdis*, 500).

⁵⁴ İbn Tagrı-berdî, *Havâdis*, 500 ; İbn Ayâs, 154.

Memlûklü hükümdarı 869 Zilka'desinde nezdine gelen bir ulaktan, Fâtih'in Karaman-oğullarına yardım için verdiği askerinin miktarını sormuş, on bin diye cevap alınca "yalan söylüyorsun, üç bin bile değildir" demişti (*Havâdis*, 501).

⁵⁵ Bk. *Magyar Diplomáciai Emlékek. Mátyás király korából 1458-1490*. Magyar törtenelemi emlekek. IV (Budapest 1875), 323-324, 350 ; krş. N. Iorga, *GOR* II, 161.

⁵⁶ Kitabe için bk. Halil Edhem, *TOEM*, 3. sene (1328), 834 ; *Kayseri şehri*. İst. 1334, 129 ; G. de Jerphanion, *Mélanges d'archéologie anatolienne*. Mélanges de l'Université Saint-Joseph XIII, 1 (Beyrouth 1928), 105 ; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie. I. Kayseri-Niğde*. Paris 1931, s. 28 ; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih devri mimarisi*. İst. 1953, 78-79.

870 yılı içinde yapıldığına göre Pîr Ahmed'in her halde pek kısa zamanda bitmeyecek olan tamirden, yani bu tarihten önce Karaman tahtına yerleştirildiği anlaşılıyor⁵⁷.

XV. asırda tertib edilmiş olan çok mühim bir Münşeât mecmuasında⁵⁸ Pîr Ahmed Bey'in Şehzâde Bayezid'e yazdığı bir mektup görülmektedir. Pîr Ahmed Bey mektubda, "*În muhlis nasb-kerde-i hazret-i saltanat-penâhest*" diyerek kendisinin Fâtih tarafından nasb edilmiş olduğunu söylemektedir.

Gerek bu ifade ve gerekse Kayseri kitabesindeki "bende" tabiri, Pîr Ahmed'in, dolayısıyla Karaman ülkesinin 869/1465 yılı baharından itibaren Fâtih'in nüfuzu altında bulunduğunu gösteriyor.

Uzun Hasan'ın Karaman tahtındaki bu değişiklik karşısında, hemen, hiç bir teşebbüse geçmediği görülüyor. Çünkü o, tam bu sıralarda kendisi için aynı derecede ehemmiyeti olan Dulkadır-oğulları topraklarına girmiş bulunuyor, ayrıca arazisini güneye doğru genişletmek gayesini güdüyordu.

Yanına sığınmış olan İshak Bey ise 870 yılı Muharrem'inde (24.VIII. — 22.IX.1465) ölmüş bulunuyordu⁵⁹.

§ 6. Netice

Yukarıdan beri verdiğimiz izahat ve zikrettiğimiz bu vesika ve kayıtlardan şu neticeye varmak mümkündür :

İbrahim Bey'in ölümünden sonra Karaman ülkesinde siyasî vahdetin bozulması, ilk plânda Osmanlılarla Akkoyunluları, ayrıca Memlûkluları ve Dulkadir-cğullarını ilgilendirmiştir.

Osmanlılar hâdiselerin ilk inkişafı ânında geniş ölçüde ve müessir bir müdahalede bulunamamışlardır.

⁵⁷ Pîr Ahmed'in Konya'da basılmış 870 tarihli sikkesi de vardır (Bk. Ahmed Tevhid, *Müze-i Hümayun Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, IV, Nr. 781, 371).

⁵⁸ Viyana Millî Kütüphânesi, Şark Yazmaları kısmı, H. O. 162, vrk. 54 b-55 b.

⁵⁹ İbn Tagrı-berdi, *Havâdis*, 581-2 ; Sehâvî, *Vecizü'l-keîâm bi-zeyl-i Düvelü'l-İslâm*. Köprülü Ktp. Nr. 1189, vrk. 149 b ; *Dav'u'l-lâmi'*, II, 276 ; *Unpublished pages of the Chronicle of Ibn Iyas*, 156. Fakat bu eserde, İshak'ın 869 Zilka'desinde, Pîr Ahmed tarafından katledildiğinin duyulduğuna dair başka bir kayıt ta vardır (S. 154). Pîr Ahmed ile İshak'ın çarpışmasına ait malûmatın yanlış nakledilmesinden ileri gelen bu kaydın kıymeti yoktur.

Memlûklular da Osmanlı tarafını tutan Pîr Ahmed'e karşı İshak'ı desteklemek istemişlerse de fi'lî netice veren hiç bir harekete girişmemişlerdir.

Dulkadirîler, fırsattan faydalanmayı düşünerek Karaman topraklarına akın yapmışlar, fakat Uzun Hasan harekete geçince çekilmek zorunda kalmışlardır.

Uzun Hasan'a gelince : Bu hükümdar yukarıda izahına çalıştığımız menfaatleri sebebiyle İbrahim Bey'in ölümünden sonra derhal Karaman üzerinde nüfûz tesisine karar vermiş ve sefere çıkarak, taraftarı İshak Bey'i Karaman tahtına geçirmiştir. Böylece, o sırada ülkesi Karaman'la baştanbaşa değil, ancak Sivas'ın güneyinden hem-hudud olduğu halde, bu harekete girişmek suretiyle, Anadolu hegemonyası meselesinde Fâtih'e rakib olacağını göstermiştir.

Uzun Hasan, ilk safhada teşebbüsü elinde bulundurmuş ve kolay bir muvaffakiyet kazanmışsa da, Fâtih'in müdahalesinden sonra bir müddet hiç bir aksülâmel göstermemiş, vaziyetini sağlamlaştırmak ve ülkesini, daha kolay yenebileceği başka komşularının zararına genişletmek üzere yeni fütûhata girişmiştir.

Netice itibariyle üstünlük, Fâtih Sultan Mehmed'te kalmıştır.

